

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2023, 10 (1), 192-223

**TAKLİD KONUSUNDA ŞÂFİ'Î'YE NİSBET EDİLEN İFADELER ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

An Evaluation of the Expressions Attributed to Shafi'i on Taqlîd

Yusuf EŞİT

Doç. Dr. Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
İslam Hukuku Anabilim Dalı, yusuf.esit@batman.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9694-
0878.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	08.02.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	07.06.2023
Yayın Tarihi / Published:	30.06.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	192-223

Atıf / Cite as: Eşit, Yusuf. "Taklîd Konusunda Şâfi'î'ye Nisbet Edilen İfadeler Üzerine Bir Değerlendirme" (An Evaluation of the Expressions Attributed to Shafi'i on Taqlîd). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/1 (2023), 192-223. Doi: 10.17859/pauifd.1249283.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (1) 2023: 192-223
TAKLİD KONUSUNDA ŞÂFİ'İ'YE NİSBET EDİLEN İFADELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Yusuf EŞİT**

Öz

Taklîd karşıtlığı hususunda birçok fakih referans alınmaktadır. Yaygın bir şekilde referans alınan fakihlerden biri de Şâfi'î'dir. Onun taklîde karşı olduğu düşüncesi doğrudan kendisinden nakledilmekten ziyade başkaları tarafından kendisine nispet edilen ifadelerden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Şâfi'î'nin (ö. 204/820) taklîd konusundaki yaklaşımını sağlıklı bir şekilde ortaya koymak için onun kendi eserlerinin esas alınması ve taklîd konusunda kendisine nispet edilen ifadelerin de eserlerindeki söylemleri çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Şâfi'î'nin taklîd karşıtlığına dair ileri sürülen en önemli argümanlardan biri, Müzenî'nin (ö.264/878) *Muhtasar*'ının başında zikrettiği Şâfi'î'nin taklîdi yasakladığına dair nakildir. *Muhtasar* şârihleri söz konusu yasağın müctehidlerle ilgili olduğunu kaydetmektedirler. Şâfiî fukahâ "Hadis sahihse mezhebim odur." şeklindeki Şâfi'î'nin ifadesini de bu bağlamda ele almakta ve sahih hadisle amel etmeyi bazı şartlara bağlamaktadırlar. Çalışmamız taklîd karşıtlığı konusunda Şâfi'î'ye nispet edilen iddiaları başta kendi eseri olmak üzere mezhep kaynakları çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Mezhep, Şâfi'î, Taklîd, İctihâd

An Evaluation of the Expressions Attributed to Shafi'i on Taqlid

Abstract

One of the widely cited references to opposition to imitation is Shafi. His opposition to imitation is based on statements attributed to him by others rather than being directly quoted from him. In addition, the statement that is based on the opposition of taqlid as "if the hadith is authentic, it is my madhhab" is also presented as data for showing he is among the people of hadith. Shafi'i's approach to taqlid in his works should be revealed in order to evaluate Shafi'i's statements about taqlid in a healthy way and then, what is attributed to him should be evaluated within this framework. One of the most important arguments for Shafi'i's opposition to taqlid is al-Muzani's (d.264/878) statement at the beginning of his *Mukhtasar* that Shafi'i prohibited taqlid. The commentators of the *Mukhtasar* make a distinction between mujtahids and the common people regarding this prohibition and note that the prohibition pertains to mujtahids. The Shafii jurists also consider Shafi'a's statement, "If the hadith is authentic, it is my madhhab," in this context, and they make some records on the point of practice with authentic hadith. Our study evaluates the allegations against imitation attributed to Shafi'i within the framework of sectarian sources and specifically his work.

Keywords: Islamic Law, Madhab, Shafi, Taqlid, İjtihad

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr. Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı, yusuf.esit@batman.edu.tr, ORCID:0000-0002-9694-0878.

Structured Abstract

Among the sect imams, the Shafi'i whom imam of the Shafi'i sect is the person most frequently referenced in the point of opposition to imitation. We can say that the statement that Muzani bases on Shafi'i at the beginning of his book Mukhtasar and that he prohibits imitating himself plays an important role. The expression that Shafi'i forbade imitation, mentioned by Muzani in his Mukhtasar, has led especially the commentators of the Mukhtasar to the subject to lay the groundwork for the formation of a serious acquis on imitation. Mawardi, in his book al-Havi al-Kabir, Al-Qadi Husayn al-Marwarrudhi in his book called Ta'lika, Rūyānī also discussed the issue in detail in his book Bahr al- madhhab. It is seen that the commentators of Mukhtasar try to explain the expression of Shafi'i in Mukhtasar. According to the explanations in question, an ijihad-based distinction is made and it is evaluated that the prohibition that Shafi'i meant is for mujtahids. The affiliation of the fuqaha who have reached the level of ijihad to the Shafi'i sect is also discussed within this framework. According to this, Shafi'i jurists who have reached the level of ijihad do not imitate Shafi'i, their views coincide with Shafi'i's opinion based on the evidence, or they apply this method because they find Shafi'i's ijihad method more correct. On the other hand, in Shafi'i's statement, the addressed audience is those who demand knowledge, that is, those who engage in knowledge. Even if the belonging of the expression to Shafi'i is confirmed, this statement does not follow that he generally prohibits imitation. Shafi'i in the matter of the consultation of the judge in his work mentions an expression that is partially similar to the statement "no one can be imitated but the prophet", which is based on his in terms of opposition to imitation. Shafi'i states that only imitating the Prophet is obligatory in case of consultation and that no one other than him can be evaluated in this context. Attributed to Shafi'i, "O Eba Ibrahim! It can be said that the phrase "don't imitate me in everything I say" is based on the statement at the beginning of Muzani's Mukhtasar, it can be said that it is no other narration. The Shafi'i's fuqaha also evaluated Shafi'i's statements that he imitated the sahabah within the framework of the attitude towards the sahabah's opinion formed in the madhhab. Accordingly, considering that Shafi'i did not imitate the sahabahs, the Shafi'i made assessments that Shafi'i's ijihads agreed with those of the sahabahs and that he actually cited the evidence of his view where it seemed to imitate him. The statement based on Shafi'i as "If the hadith is authentic, it is my sect" has also been discussed based on the mujtahid-ignorant cleavage. The jurists of the sect emphasized that the necessity of this statement will be valid under some conditions and that it is not a valid rule for everyone and every situation. It can be said that the evaluations of Shafi'i fuqaha on the subject, apart from the imitation of the Companions, reflect Shafi'i's approach. Shafi'i's statements on the subject are related to the judge's ijihad and consultation. Shafi'i states that the judge cannot imitate someone else. Therefore, Shafi'i forbidding imitation to the judge and declaring that the judge does not have to imitate anyone he consults, or stating that only the Prophet will be imitated in consultation, does not conclude that Shafi'i forbids imitation.

GİRİŞ

Şâfiî kurucu imamlar içerisinde hem fūrū hem de usūle dair eser yazıp eserleri günümüze ulaşmış bilinen ilk kişidir. Bu, onun her iki alandaki söylemlerinin sağlamlasını yapabilmek için özellikle muhaliflerine önemli bir fırsat sunmuştur. Nitekim tarihsel süreçte kimi eleştiriler hem mezhep imamına hem de mezhep fukahâsına yöneltilmiştir. Söz konusu eleştirilerden biri de taklittir. Zira Şâfiî'nin taklîdi yasakladığı dile getirilmektedir. Buna rağmen Şâfiî eserlerinde

taklîde başvurmuş öğrencileri de kendisinin yolundan giderek onun taklîd yasağına aykırı davranmışlardır. Bu eleştiri aslında bir bütün olarak mezhep olgusuna da yöneltilebilir. Öyle ki kurucu imam kendisi mezhep olgusunun zeminini oluşturan taklîdi yasaklamasına rağmen kendisinin merkezde olduğu ve kendisine nispet edilen bir mezheb inşa edilmiştir.

Şâfi'î'nin taklîd karşıtlığı iddiasının temelinde özellikle Müzenî'nin *Muhtasar*'ın başına Şâfi'î'nin kendisinin taklîd edilmesini nehyettiği şeklindeki ifade ile "*Hadis sahihse mezhebim odur.*" mealindeki ifade yatmaktadır. Bu iki ifade sadece onun taklîd karşıtlığına delil değil aynı zamanda ehli hadisten olduğuna dair bir veri olarak da kullanılmaktadır.¹

Schact, Şâfi'î'nin tutumuna dair şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "Şafi'i, maksadının bir ekol kurmak olmadığını, kendi görüşlerine hiç kıymet verilmemesi gerektiğini ve dikkatsizlik yüzünden Peygamber'in güvenilir bir hadisine aykırı olarak ileri sürdüğü görüşleri ile karşılaşınca onları değiştirmeye hazır olduğunu açıkça anlatmıştır. Şafi'î'nin bir süre doğrudan doğruya talebesi olan el-Müzenî, *el-Muhtasar* adlı eserini, "Şafi'î'nin doktrininin ve arzu edecek olanların istifadesi için onun görüşlerinin ifade ettiği hususların bir özeti olarak" telif etmiş ve "buna rağmen ben onları uyarmak isterim ki, Şafi'î, "kendisini veya başka herhangi birisini taklîd etmekten herkesi menetmiştir" demiştir"²

Şâfi'î'nin taklîd karşıtlığı iddiasının sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi, iddia edilen taklîd karşıtlığının mahiyeti ve kapsamının kendi eserleri bağlamında tespit edilmesine ve Müzenî'nin kendisine atfettiği ifadeye dair başta *Muhtasar* şârihleri olmak üzere Şâfi'î fukahâsının izahatlarının bu çerçevede değerlendirilmesine bağlıdır. Bundan ötürü ilk olarak Şâfi'î'nin eserleri bağlamında onun taklîde dair tutumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Akabinde Müzenî'nin "Onun (Şâfi'î'nin) kendisi ve başkasını taklîd etmeyi nehyettiğini bildirmesine rağmen"³ ifadesindeki yasağın kapsamı hem Müzenî hem de *Muhtasar* şârihleri nezdinde belirginleştirilecektir. Çalışmamızda kaynaklarda Şâfi'î'ye isnad edilen taklîd karşıtlığına dair diğer ifadeler de incelemeye tabi tutulacaktır. Aynı şekilde "*Hadis sahihse mezhebim odur.*" şeklindeki ifadenin de mezhepteki karşılığı değerlendirmeye alınarak başta Şâfi'î'nin taklîd ile alakalı konumu ve mezhep fukahâsının bu konudaki değerlendirmeleri tespit edilmeye gayret edilecektir.

Çalışmanın hemen başında söylememiz gerekir ki Şâfi'î'nin eserlerinde Müzenî'nin "*Onun [Şâfi'î'nin] kendisi ve başkasını taklîd etmeyi nehyettiğini bildirmesine rağmen*" ifadesine kaynaklık teşkil edebilecek bir ifadeye rastlamadık.

¹ Bk. Mansur Koçinkağ, "İmâm Şâfi'î'yi Ehl-i Hadis Ekolü İçinde Değerlendirmek Mümkün müdür?", *Theosophia: Felsefe, İlahiyat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 1 (2020), 3; H. Yunus Apaydın, "Ehl-i Hadîs Zihniyetinin Teorisyeni Olarak Şâfi'î", *İmam Şâfi'î ve Şâfiîlik* (Köln: Plural Publications, 2018).

² Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ - Abdulkadir Şener (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 68.

³ "مَعَ إِعْلَامِيَّةِ نَهْيِهِ عَنْ تَقْلِيدِهِ وَتَقْلِيدِ غَيْرِهِ لِيُنْظَرَ فِيهِ لِدِينِهِ وَيَخْتَأَطَ فِيهِ لِنَفْسِ"

Ancak Şâfi'î'nin özellikle hâkimin karar sürecinde başkasını taklîd etmesini uygun görmediğine ilişkin ifadeleri yer almaktadır. “*Hadis sahihse mezhebim odur.*” formundaki ifadeye Şâfi'î'nin eserlerinde rastlamasak da onun eserlerinde buna benzer farklı cümleler yer almaktadır.

1. Şâfi'î'nin Taklîde Karşı Tavrı

Şâfi'î'nin taklîde dair yaklaşımını ilk olarak onun eserleri çerçevesinde belirleyeceğiz. Daha sonra Şâfi'î'nin söylediği iddia edilen ve taklîd karşıtlığına dair yaygın bir şekilde kullanılan ifadelerini tespit edip, bunların Şâfi'î'ye aidiyetini ve Şâfi'î fakihlerin ilgili değerlendirmelerini aktaracağız. Sahabeyi taklîd ettiğine dair kendi ifadeleri ile ona nispet edilen ifadeler esasen sahabe kavli kapsamında değerlendirilmesi gereken bir husustur. Ancak Şâfi'î alimlerin taklîd kapsamında da bu meseleyi ele alması ve meselenin tutarlılık açısından taklîd boyutunun da bulunması konuyu ele almamızı zorunlu kılmıştır.⁴

1.1. Şâfi'î'nin Eserleri Bağlamındaki İfadeleri

Şâfi'î'nin taklîde dair ifadeleri genelde hâkimin icthâdı bağlamında geçmektedir. Şâfi'î konuya ilişkin Enbiyâ 21/78-79⁵ ayetini ve “*Hakim hükümde bulunur da isabet ederse iki ecir, hata ederse bir ecir alır.*” hadisini delil olarak ileri sürer.⁶ Ayrıca O, icthâd ehlinin icthâd yapması gerektiği hususunu kible tayinine kıyaslamak suretiyle izah etmeye çalışmaktadır.⁷ Şâfi'î, ihtilafa açık olan hususlarda kişinin başkalarından farklı başka bir şey söyleyebileceğini açık bir şekilde belirtir.⁸ Ona göre icthâd ile mükellef olan kimseye farz olan kendisinin icthâd edip, başkasının icthâdına tabi olmamaktır. Şâfi'î, müctehid kişinin kendi zamanındaki başka birini taklîd edemeyeceği hususunun açık olduğunu belirtir. O, bunu kible tayini üzerinden temellendirmeye çalışmaktadır. Şâfi'î'ye göre kişi, bir yönün kible olduğuna kanaat getirdikten sonra başkasının belirlediği farklı bir yöne dönmesi caiz değildir.⁹

Şâfi'î'nin kible tayini yaklaşımından ortaya çıkan husus, gözleri gören kimselerin mümkün mertebe kibleyi kendisinin tayin etmesinin zorunlu oluşudur. Kişinin kible için tespit ettiği bir yön bulunmasına rağmen başka bir yöne yönelmesi,

⁴ Şâfi'î'nin sahabe kavli ile ilgili tavrı hakkında bk. Taha Nas, “İmam Şâfi'î'nin Sahâbe Kavline Bakışı”, (ts.), 26; Mehmet Selim Aslan, “Şâfi'î Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hüccet Değeri Ve Fıkhî Konulara Yansıması”, (ts.), 30.

⁵ “Dâvûd ve Süleyman'ı da an. Bir kavmin koyun sürüsünün geceleyin girip zarar verdikleri bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı ve biz de onların hükmüne şahit idik. (78) Süleyman'ın meseleyi kavramasını sağladık. Her birine hükmetme yeteneğini ve ilim verdik. Kuşları ve teşbih eden dağları Dâvud'a müsahar kıldık. Bunları biz yaptık. (79)Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfi'î, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 7/98-99.

⁶ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/98-99.

⁷ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/300.

⁸ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/300.

⁹ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/99.

dahası başkasına uyup kendi belirlediği yönün aksi bir yönünde namaz kılması caiz değildir. Şâfi'î, hâkimi de bu meseleye kıyas ederek hâkimin başkasını taklîd etmesini caiz görmez. Ona göre hâkim ictihâd etmeli ve buna göre karar vermelidir. Şâfi'î kible tayini hususunda âmâ olan kimsenin ise istediği yöne değil bulunması halinde gözleri gören birilerine sormak zorunda olduğunu belirtir.¹⁰

Şâfi'î'nin konuya ilişkin ışık tuttuğu husus hâkimin ictihâda açık konularda ictihâdına göre davranması gerektiğidir. Bunu da kible tayini üzerinden temellendirmektedir. Şâfi'î'nin meseleyi kible tayini üzerinden yapması haliyle onun kible tayini meselesine dair bütüncül yaklaşımını da gündeme getirmektedir. Çünkü Şâfi'î müctehidin taklîdinden bahsetmekte, avâmın taklîdinden ise bahsetmemektedir. Şâfi'î'nin kible tayinine dair genel yaklaşımdan Avâmın taklîdine dair yaklaşımı da çıkarılabilir. Nitekim sonraki Şâfi'î âlimleri de kible tayini meselesi üzerinden avâmın taklîdi hakkında bir sonuca varmaya çalışmışlardır.¹¹

Şâfi'î kible tayini ile alakalı olarak Mekke dışındaki kimselerin birbirinden farklı ictihâdlarda bulduklarında birbirlerinin ictihâdlarına göre amel edemeyeceklerini belirtir. Bu, arkadaşının ictihâd hususunda daha bilgili olması durumunda da geçerlidir. Ancak arkadaşı kendisinin ictihâdında hatta ettiğini delilleri ile gösterir ve kişi de ikna olursa o zaman kendi ictihâdından rücu edip arkadaşının ictihâdına göre amel edebilir. Aksi halde her biri kendi ictihâdının gerektirdiği yöne doğru yönelip namazlarını eda ederler. Âmâ kimsenin istediği yöne doğru namaz kılması ise caiz değildir. Âmâ yanında bulunan kimselere tabi olur. Onu yönlendirenlerin kible tayininde farklılaşması halinde ise en güvendiği kimsenin yönlendirdiği tarafa doğru namaz kılar.¹² Nitekim Mâverdî (ö. 450/1058) avâmın ictihâd yetisinden yoksun olmasından ötürü taklîdin kendisi için caiz olduğunu belirtir. O dayanak olarak da “*Bilmiyorsanız bilenlere sorun.*” (Enbiyâ 21/7) ayetini gerekçe göstermekte ve bu konuda avâmı âmâyâ kıyaslamaktadır. Âmânın görme yetisi olmadığından kible konusunda gözü gören kimselere tabi olur.¹³ Avâm da ictihâd yetisi olmadığından müctehidi taklîd eder.

Şâfi'î, hâkimin ictihâdına göre hüküm vermesi gerektiği şeklindeki yaklaşımını hâkimin istişaresi meselesinde de sergilemektedir. O müsteşarın belli nitelikleri taşıması halinde kendisine danışılmasını hoş gördüğünü belirtir. Söz konusu istişare sebebi hâkimin gözünden kaçan bir hususun olup olmadığına tespit edilmesi içindir. Şâfi'î, bu şekildeki istişarenin taklîttten farklı olduğunu düşünür. Hâkimin istişare etmesi istişarede bulunduğu kimseyi taklîd edeceği veya etmesi gerektiği sonucu çıkmaz. Nitekim ona göre hâkimin kendi çağdaşı olan bir kimseyi taklîd etmesi caiz değildir. Çağdaşı olan kimse akıl ve ilimde kendinden üstün olsa bile

¹⁰ Şâfi'î, *el-Ümm*, 1/114.

¹¹ Bk. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fî'l-fikhi -mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, thk. Şeyh Ali Muhammed Muavvid - Şeyh Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 1/32.

¹² Şâfi'î, *el-Ümm*, 1/114.

¹³ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/32.

durum aynıdır.¹⁴ Şâfi'î, Allah'ın müşiri (danışmanı) taklîd etme hususunu Peygamberden sonra kimse için geçerli kılmadığını belirtir.¹⁵ O, bu ifadesi ile sadece Peygamber'e danışıldığında onun taklîdinin gerekli olduğunu, onun dışında danışılan hiç kimsenin bu kapsamda olmadığını ifade etmek istemektedir. Şâfi'î konuya ilişkin ifadelerini hâkimin ictihâdı ve istişaresi bağlamında ele almaktadır. Şâfi'î, hâkim veya müftünün ictihâd düzeyinde gerekli şartları taşıması gerektiği, devletin bu şartları taşımayan hâkim olarak atama yetkisinin olmadığını belirtir.¹⁶ Dolayısıyla hâkime taklîdi yasaklaması, Peygamber dışında istişare ettiği başka hiç kimseyi taklîd zorunluluğunun bulunmadığını beyan etmesi onun mutlak olarak taklîd karşıtı olduğu sonucu çıkmamaktadır. Şâfi'î'nin konu bağlamındaki ifadelerinin müctehid/hâkim için söz konusu olduğunu; mukallit için olmadığını belirtmek gerekir.

1.2. Şâfi'î'ye Nispet Edilenler

Şâfi'î'nin taklîd karşıtlığına dair Müzenî'nin *Muhtasar*'ında Şâfi'î'ye nispet ettiği ve tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda kendisine nispet edilen ifadeler şunlardır: "Onun [Şâfi'î'nin] kendisi ve başkasını taklîd etmeyi nehyettiğini bildirmesine rağmen", "hüccetsiz ilim talep eden gece odun toplayıcısı gibidir", "Peygamberden başka kimse taklîd edilmez", "Ey Eba İbrahim! Söylediğim her şeyde beni taklîd etme".

1.2.1. Müzenî'nin Muhtasar'ının Başında Geçen İfade

Müzenî, Muhtasar'a başlarken şu ifadeyi sarf eder: "Onun [Şâfi'î'nin] kendisi ve başkasını taklîd etmeyi nehyettiğini bildirmesine rağmen".¹⁷ Müzenî, eserinin yazma gerekçesini "dinî konularda inceleme yapma ve ihtiyatlı olanı alma hususunda Şâfi'î'nin ilmini talep edenlere yardımcı olmak" şeklinde açıklamaktadır. O, bu sözü söylemekle birlikte Şâfi'î'nin taklîdi nehyettiğini belirtir. Şâfi'î'nin taklîdi yasaklamasına rağmen Müzenî'nin, onun ilmini özetlemeye çalışması dinî konularda inceleme yapmak isteyenlere Şâfi'î'nin ilmini aktarma şeklindeki bir misyon ile uzlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Kaynaklarda Müzenî'nin eserine böyle bir aktarımla başlama sebebi olarak kendisinin eserde Şâfi'î ile uzlaşmadığı meselelerin hoş görülmesine zemin hazırlamak istemesi yönünde bir değerlendirme de bulunmaktadır.¹⁸

Müzenî'nin arz edilen ifadeden sonra kendisi herhangi bir değerlendirmede bulunmaz. Zerkeşî (ö. 794/1392), Müzenî'ye "*Fesâdü'd-taklîd*"¹⁹, *Zemmü't-taklîd*²⁰

¹⁴ Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

¹⁵ "فَأَمَّا أَنْ يُقْلَدَ مُشِيرًا فَلَمْ يُجْعَلِ اللَّهُ هَذَا لِأَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

¹⁶ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/317.

¹⁷ "مَعَ إِعْلَامِيَّةِ نَهْيِهِ عَنِ تَقْلِيدِهِ وَتَقْلِيدِ غَيْرِهِ لِيَنْظُرَ فِيهِ لِدِينِهِ وَجَحَاتُ فِيهِ لِنَفْسٍ"

¹⁸ Ebû'l-Mehâsin 'Abdulvâhid Rûyânî, *Bahru'l-mezheb fi furû'î'l-mezhebi's-Şâfi'î*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/29.

¹⁹ Ebû 'Abdullah Bedreddîn Muhammed Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî, ts.), 8/271,289.

²⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527; 8/307.

ve *Fesâdü't-te'vîl*²¹ isimlerinde eserler²² nispet ederek bu eserlerden çeşitli aktarımlarda bulunmaktadır. Müzenî'nin gerek *Muhtasar*'ına Şâfi'î'nin taklîdi nehyeden sözünü aktarmakla başlaması, gerekse konuyla alakalı yazdığı eserinin "*Fesâdü'd-taklîd*" şeklinde isimlendirmesi mahiyeti ve kapsamı net olmamakla beraber onun taklîde karşı mesafeli bir yaklaşım içinde olduğunun ipuçlarını vermektedir.

Zerkeşî'nin aktardığına göre Müzenî ihtilâfa karşı da mesafeli durmaktadır. Müzenî, Allah'ın birçok ayette ihtilâfî zem ettiğini belirtir. Ona göre ihtilafın meşru olması durumunda Allah ihtilafî kötülemez, ihtilaf durumunda kitap ve sünnete gidilmesini emretmez, Peygamber de fırkalaşmaya karşı ümmetini uyardı, birlik ve beraberliği emretmezdi.²³ Yine Müzenî, ihtilâfın rahmet olması halinde onun zıddı olan ictimânın azap olması gerektiğini de ifade etmektedir.²⁴

Şâfi'î *er-Risâle*'de ihtilafı ikiye ayırmaktadır. Birincisi, yasaklanan ihtilafı. Allah Kitâbında veya Peygamberinin diliyle mansûs olarak bildirdiği konuları bilenler için ihtilaf helal değildir. İkincisi ise Kur'ân ve sünnetten te'vîle muhtemel olanlar ve kıyas ile ulaşılanlardır. Bu durumda te'vîl edenin veya kıyas yapanın, başkasının ulaştığı muhtemel bir manadan farklı bir manaya ulaşarak ihtilaf etmesi mansûs konulara ilişkin ihtilaf ile aynı değildir.²⁵ Şâfi'î kendi görüşüne "*Kendilerine Kitâb verilenler, kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.*" (Beyyine, 98/4), "*Kendilerine deliller indikten sonra ayrılık ve tefrikaya düşenler gibi olmayın.*" (Âl-i İmrân, 3/105) ayetlerini dayanak olarak ileri sürmektedir.²⁶

Şâfi'î, benzer yaklaşımı *el-Ümm*'de de sergilemektedir.²⁷ Ona göre kişinin hakkında Kur'ân nassı, Resulüllah'ın sünneti ve icmâ'ın olduğu hususları bilip de aykırı görüş beyan etmesi caiz değildir. Bu üç delilin olmadığı yerde ise bunlara dayanarak müctehidin icthâd etmesi caizdir. İki farklı hükme muhtemel bir durumda birisi icthâd ederek başkasının icthâd ile ulaştığı sonuçtan farklı bir sonuca ulaşması caizdir. Şâfi'î bu durumu az gerçekleşen bir durum olarak niteler.²⁸

Müzenî de Şâfi'î'nin ihtilafı ikiye ayırdığını mansûs olanlar hakkında ihtilafın helal olmadığını belirttiğini söyler.²⁹ Zerkeşî'nin Müzenî'den aktardığına göre Şâfi'î ikinci ihtilaf türü hakkında şu ifadeleri sarf etmektedir: "Te'vil edilen veya kıyas ile bilinen hükümlerde tevîlci veya kıyas yapanın muhtemel bir manaya ulaşması ve

²¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/329.

²² Özen bu eserlerin farklı eserler olabileceği gibi istinsah hatası olup aynı eserler de olabileceğini belirtir. bk. Şükrü Özen, "Müzenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/246.

²³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527.

²⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527.

²⁵ Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940), 560.

²⁶ Şâfi'î, *er-Risâle*, 560.

²⁷ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/300,318.

²⁸ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/300.

²⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527.

başkasının ona muhalefet etmesini mansûsta vuku bulan ihtilaf gibi görmem.”³⁰ Zerkeşî'nin aktardığına göre Müzenî, Şâfiî'nin bu ifadelerine şu yorumu yapmaktadır: “Onun kavlinin zahiri, Şâfiî [mansûs olmayan konulardaki] hilafı mansûsta daralttığı gibi daraltmıştır.”³¹

Zerkeşî'nin Müzenî'ye dayandırdığı Şâfiî'den yapılan alıntılar *er-Risâle*'de geçmektedir. Şâfiî iki ihtilaf türü arasında bir ayırım yapmakta; ikisini aynı değerde görmemektedir. Şâfiî *el-Ümm*'de iki farklı hükme muhtemel kapanık (müştebeh) bir durumda müctehidlerin farklı sonuçlara ulaşmasını caiz görmekle birlikte bu durumun az olduğunu ifade etmektedir.³² Şâfiî'nin *el-Ümm*'deki bu ifadesi konuya dair Zerkeşî tarafından zikredilen Müzenî'nin yukarıda aktardığımız³³ değerlendirmesine sebep olmuş olabilir. N.J. Coulson, Şâfiî'nin bu ifadesini onun keyfi akıl yürütme anlayışına karşı sıkı bir şekilde düzenlenmiş akıl yürütmenin geçerliliği hedefine ve buna rağmen fikir ayrılıklarının yine de ortaya çıkabildiğini ancak en aza indirildiği şeklinde değerlendirmesini desteklemek amacıyla zikretmektedir.³⁴

Müzenî'nin ihtilafa ve taklîde karşı olumsuz yaklaşımı kendi içinde tutarlılık problemini beraberinde getirmektedir. Nitekim taklîd karşıtlığı doğal olarak ictihâd, ictihâd ise ihtilafı gerektirmektedir. Zerkeşî'nin Müzenî'nin eserinden yaptığı alıntı onun bu sorunu gidermeye dair bir çözüm üretmeye çalıştığını göstermektedir. Buna göre görüşler farklılaşır ve her taraf kendi görüşünün Kur'ân ve Sünnete uygun olduğunu iddia ederse sahabe dönemindeki uygulama olan ve Kur'ân'da buyrulan “Onların işi aralarında şura iledir” (Şûrâ, 42/38) âyetinin gereği dönemin devlet başkanı ihtilafın vuku bulduğu konuyu tartışmak üzere tarafları toplar. Hakkın ortaya çıkması için gerekli tedbirleri alır. Devlet başkanının bunu yapmaması halinde ise fetvada devlet başkanı konumunda olan âlim kimse ulemayı toplar, tıpkı devlet başkanının yapması gereken tedbirler eşliğinde tartışma zeminini oluşturur. Âlimlerin bir araya gelememesi durumunda ise önceki ve sonraki âlimlerin eserleri incelenerek hüccetin gerektirdiği hakka tabi olunur.³⁵ Müzenî'nin önerdiği bu yöntem, ihtilafı en aza indirgeme çabası olarak değerlendirilebilir. Esasında bu yöntemin taklîd karşıtlığı ile de uygunluğu söz konusudur. Nitekim tartışma veya inceleme sonucu hak olan görüşe tabi olmak teklif edilen yöntemin merkezinde yer almaktadır. Taklîtte ise görüş sahibinin delili bilinmeden görüşü kabul edilmektedir. Müzenî, bu yöntem ile hem taklîde karşı olumsuz tavrını sürdürmekte hem de ihtilâfı minimize etmeye çalışmaktadır.

³⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527.

³¹ “قَالَ الْمُزَنِّي: فَظَاهِرٌ قَوْلُهُ أَنَّهُ ضَيَّقَ الْخِلَافَ كَتَضْيِيقِهِ فِي الْمَنْصُوصِ” Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527.

³² “فَإِنَّ وَرَدَّ أَمْرٌ مُشْتَبَهٌ يَحْتَمِلُ حُكْمَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ فَاجْتَنَبَهُ فَخَالَفَ اجْتِهَادَهُ غَيْرَهُ وَسَعَهُ أَنْ يَقُولَ بِشَيْءٍ وَعَبَّرَهُ بِخِلَافِهِ وَهَذَا قَلِيلٌ إِذَا نَظَرَ فِيهِ” Şâfiî, *el-Ümm*, 7/300.

³³ “قَالَ الْمُزَنِّي: فَظَاهِرٌ قَوْلُهُ أَنَّهُ ضَيَّقَ الْخِلَافَ كَتَضْيِيقِهِ فِي الْمَنْصُوصِ” Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/527.

³⁴ N.J. Coulson, *A History of Islamic Law*, Edinburgh: Edinburgh at the University Press, 2005, 60.

³⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/271-272.

Müzenî'nin *Muhtasar*'ı sonraki dönem Şâfiî fakihleri için önemli bir metin olmuştur. Onun eserine böyle bir ifade ile başlaması hem Muhtasar şârihleri hem de diğer Şâfiî alimlerinin taklîde değinmesine sebep olmuştur. İbnü'l-Kâs et-Taberî (ö. 335/946) *et-Telhîs* adlı eserine taklîd, mürsel haber ve istihsana dair bir girizgâhla başlamaktadır.³⁶ Onun eserine bu üç mesele ile başlaması yaşadığı dönemde kendilerine dair tutarsızlık eleştirilerine karşı bir cevap olarak değerlendirilebilir.³⁷ İbnü'l-Kâs, Müzenî'nin teyemmüm etmiş kişinin namaza girdiğinde suyu bulması meselesinde şu ifadeyi zikrettiğini aktarır: "Şâfi'î kendisinden sizlere bir nasihat olarak taklîdi yasaklamıştır. İsalet ettiklerinizde kendisine ecir var. Hatalarınızdan beridir."³⁸ Müzenî'nin *Muhtasar*'ında ilgili konunun işlendiği yerde böyle bir ifade geçmemektedir. İlgili konuda Müzenî, Şâfi'î'den farklı bir görüş beyan etmektedir. Şâfi'î teyemmüm alınarak farz namaza başlayan birinin namaz esnasında suyu bulması halinde namazı tamamlamayabileceği görüşündedir.³⁹ Buna göre suyun bulunması namazı bozan bir durum değildir. Ancak Müzenî bu durumda namazın bozulduğu görüşündedir.⁴⁰ İbnü'l-Kâs'ın Müzenî'nin Şâfi'î'ye muhalefet ettiği bir konuda taklîd yasağını işlemesi manidardır. İbnü'l-Kâs iki durum dışında âlimin başkasını taklîd etmesini caiz olmadığını belirtir. İki durumdan biri haberlerin kabulü, diğeri ise hâkimin kâif olmaması durumunda kâifin verdiği hükümdür. O Şâfi'î'nin de yeni (cedîd) eserlerinde iki yer dışında taklîde dair bir şey zikrettiğini bilmediğini ifade eder. Örnek olarak verdiği iki yerden birincisi kusursuzluk üzere hayvan satışı meselesinde Hz. Osman'ın verdiği hükmü aldığına ve onu taklît ettiğine dair ifadedir.⁴¹ İbnü'l-Kâs kimi Şâfiîlerin bu ifadenin isti'nas olduğunu Şâfi'î'nin devam eden cümlede kendi hüccetini dile getirdiğine ilişkin görüşlerini aktarmaktadır.⁴² Diğeri ise dede ile beraber kardeşin mirasçılığı meselesinde Zeyd b. Sabit'in görüşünü alıp "ferâizlerin çoğunu Zeyd b. Sabitten alırsız" şeklindeki ifadesidir.⁴³ İbnü'l-Kâs bu durumu Şâfi'î'nin kadim *Risâle*'sinden sahabenin taklîd edilebileceğine ilişkin görüşünü aktararak savunmaya çalışır.⁴⁴

Müzenî'nin *Muhtasar*'ı üzerine yapılan şerhler de doğal olarak taklîde değinme ihtiyacı hissetmişlerdir. Örneğin Mâverdî, avâmın Şâfi'î'den fetva talep etmesinin ve Şâfi'î ile başkalarının sahabeyi taklîd etmesinin caiz olmasına rağmen Şâfi'î'nin taklîdi yasaklama sebebine dair yöneltilecek bir soru ile Müzenî'nin ilgili ifadesini

³⁶ Davut Eşit, *Şâfi'î Fıkıh Usûlünün Gelişimi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 154-163.

³⁷ Değerlendirme için bk. Yusuf Eşit, *Kavleyn Literatürü Bağlamında Şâfiî Savunusu* (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 48-51.

³⁸ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî el-Bağdâdî İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs*, thk. 'Adil Ahmed Abdmevcud - Ali Muhammed Muavviz (b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.), 73.

³⁹ Şâfi'î, *el-Ümm*, 1/64.

⁴⁰ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî, *Muhtasar el-Müzenî* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 8/99.

⁴¹ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/105.

⁴² İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs*, 74.

⁴³ İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs*, 74; Şâfi'î, *el-Ümm*, 4/85.

⁴⁴ İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs*, 74; Şâfi'î, *el-Ümm*, 4/85.

değerlendirmeye başlamaktadır.⁴⁵ Tespit ettiğimiz kadarıyla konuya değinen sonraki Şâfi'î fukahâsı Müzenî'nin ifadesinin Şâfi'î'ye nisbetini sorgulama yerine doğru kabul ederek şerh etme yoluna gitmişlerdir.

Muhtasar'ın şârihleri bu ifadeyi izah etme ve mezhep olgusunu bu çerçevede koruma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu durum mezhep içerisinde taklîd ve ictihâda ilişkin bir müktesebatın oluşmasına da vesile olmuştur. Mâverdî *el-Hâvi'l-kebîr*'inde⁴⁶, Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî (ö. 462/1069) *et-Ta'lika*'sında⁴⁷, Rûyânî (ö. 502/1108) *Bahru'l-mezheb*'te⁴⁸ taklîdle alakalı müstakil başlık açarak meseleyi detaylı bir şekilde işlerler.

Mâverdî, taklîdin tanımını verip onu kısımlara ayırarak detaylı bir şekilde ele alır. Taklîdi konu ve şahıs açılarından sınıflandırarak taklîdin caiz olduğu alanlar ile taklîdi caiz olan ve olmayan kesimler çerçevesinde işler. Akabinde sail ve mesul açısından taklîdi ele alır. Onun bu çabası Müzenî'nin Şâfi'î'ye nisbet ettiği ifade ile ne kast edildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktır.⁴⁹

Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî *Ta'lika*'sına ilim talep etmenin faziletini, ilmin kısımlarını açıklayarak başlamaktadır. O, İlmi tevhit ilmi ve şeri'at ilmi olarak iki ayırdıktan sonra tevhit ilminde taklîdin caiz olmadığını belirtir.⁵⁰ Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, Şeri'at ilmini de kendi içinde öğrenilmesi aynî farz ve kifâ-i farz olmak üzere ikiye ayırır. Aynî farz, kendisiyle ibadetlerin yapıldığı ilimdir.⁵¹ O, akıllı ve baliğ olan herkesin namazı, rükünlerini, farz ve sünnetlerini bilmesi gerektiğini ifade eder. Aynı şekilde Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, zekât ibadetini ifa edecek kişinin zekât ilmini (zekâtın vacip olduğu cinsleri, ne zaman verildiği, nerelere verildiği v.b) öğrenmesi gerektiğini belirtir. Oruç (niyeti, oruç bozan durumları), hac (rükünlerini, onu bozan hususları), alışveriş (keyfiyetini, ribanın oluştuğu ve oluşmadığı şekilleri), nikâhı (cinsel muamelenin haram olduğu zamanları) da aynı kapsamda değerlendirir.⁵² O bunların dışında Şâfi'î'nin farzları eda edecek kadar Arapça'nın bilinmesi gerektiğine dair görüşünü de aktarır Arapça'yı da bilinmesi zorunlu konular arasında zikreder.⁵³ Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, başta namaz, şirket, karz ve diyetlerdeki ince meseleleri bilmenin de kifâ-i farz olduğunu belirtir.⁵⁴ Onun

⁴⁵ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/15.

⁴⁶ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/14-33.

⁴⁷ Ebû Alî el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.), 1/128-153.

⁴⁸ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 1/29-40.

⁴⁹ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/14-33.

⁵⁰ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/89-90.

⁵¹ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/90.

⁵² Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/91-94.

⁵³ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/96. İmam Şâfi'î'nin Arapça vurgusunun değerlendirmesi için bk. Ramazan Korkut, "Fıkıh Usulü Açısından İlahî Hitabı Anlamanın Dilbilimsel Çerçevesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Mayıs 2021), 238.

⁵⁴ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/96-97.

taklîdin caiz olmadığı hususları bilinmesi zorunlu olanlar ile olmayanlar ayırımı üzerinden izah etmeye çalıştığı görülmektedir.

Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, ilimler içerisinde fıkıhı evlâ'l-'ulûm olarak niteleyip kişinin bir mezhebi dolayısıyla essah olanı yani Şâfiî mezhebinin seçmesi gerektiğini belirtir.⁵⁵ Daha sonra Şâfi'î'ye ilişkin kısa bir biyografi zikrederek, öğrencilerinden bahsedip konuyu Müzenî ve *Muhtasar*'ına getirir.⁵⁶ Tüm bu girizgahı yapması esasında Müzenî'nin *Muhtasar*'ını şerh etmesinin nedenini açıklama amacına matuftur. O mukaddimesinin kurgusunu ilim-fıkıh-Şâfiî mezhebi-Müzenî'nin *Muhtasar*'ı şeklinde tümünden gelim üzerinde kurar. Akabinde *Muhtasar*'ı şerhetmeye başlar ve Şâfi'î'ye nisbet edilen taklîdi yasakladığına dair ifadeyi analiz edip muhtemel mana alternatiflerini zikreder. Daha sonra taklîde dair bir başlık açıp detaylı bir şekilde onu ele alır.⁵⁷ Rûyânî de eserine Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî'nin takip ettiği yöntem ve ele aldığı konuları nisbeten daha kısa bir şekilde zikrederek başlar. Ancak farklı olarak taklîde ilişkin Mâverdî'nin ele alıp ta Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî'nin işlemediği hususları da işleyerek eserinin bu kısmını Mâverdî ve el-Merverrûzî'nin eserlerinden harmanlayarak hazırladığı görünümü vermektedir.⁵⁸

Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, Şâfi'î'nin taklîdi yasaklamasına rağmen kendilerinin Şâfi'î'yi taklîd ettikleri şeklindeki itirazı da gündeme getirip cevap vermektedir.⁵⁹ Söz konusu itiraz aslında mezhep olgusuna yönelik de ciddi bir itirazdır. Bu itiraz aynı zamanda Şâfi'î'nin kendisini taklîd etmeyi yasakladığı halde kendisinin ismi etrafında kümelenmeye yönelik tutarsızlığa da işaret etmektedir. Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî mezkur itiraz ve tutarsızlığa "Şâfi'î'yi taklîd etmiyoruz, delil ile onun görüşlerini alıyoruz" ifadesiyle cevap vermektedir.⁶⁰ O, Şâfi'î'nin görüşlerini delilleri ile inceleyerek kabul ettiklerini ve dolayısıyla onun görüşlerini kendilerinin ictihâdıyla uyduğu için aldıklarını belirterek Şâfi'î'ye nispet edilen taklîd karşıtlığı söylemi ile uzlaşma zemini oluşturmaya çalışmaktadır. Şâfi'î'nin ferâiz konusunda "Ferâizlerin çoğunu Zeyd'den alırız." ifadesi ile Zeyd b. Sâbit'i taklîd ettiği; kusurdan beri olma şartıyla hayvan satışı meselesinde Osman b. Affan'ı taklîd ettiği şeklindeki itiraza da cevap verir. Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî'ye göre Şâfi'î Hz. Peygamber'in "Zeyd, sizin ferâizi en iyi bileninizdir." şeklindeki hadisle; Hz. Osman meselesinde de hafî kıyas ile amel etmektedir.⁶¹ Her iki durumda da Şâfi'î delil ile hareket etmekte hüccetsiz görüşü alma şeklinde tanımlanan taklîde başvurmamaktadır.⁶² Dolayısıyla Şâfi'î'nin bir yandan taklîdi yasaklarken diğer yandan taklîde başvurduğu şeklindeki muhtemel tutarsızlık iddiasını geçersiz kılmak istemektedir.

⁵⁵ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/79-103.

⁵⁶ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/107-108.

⁵⁷ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/128-152.

⁵⁸ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 1/21-40.

⁵⁹ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/124.

⁶⁰ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/124.

⁶¹ Şâfi'î'nin ifadeleri için bk. Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/105.

⁶² Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/125.

Mâverdî, Şâfi'î'nin ilgili ifadede mutlak olarak taklîdi kastetmediğine dair izahatını taklîdi kısımlara ayırarak yapar.⁶³ O, konu ve şahsa göre taklîdi caiz olan ve olmayan yönlerini dakik bir şekilde kategorize eder.⁶⁴ Şahıs açısından yaptığı tasnifte taklîdi caiz olmayan kesim olarak avâmı zikreder. Taklîdi söz konusu olanları ise şu şekilde sıralar: Hz. Peygamber, Hz. Peygamber'den rivayette bulunanlar, icmâ edenler, sahabe kavli.⁶⁵

Mâverdî, Hz. Peygamber'in buyurdukları hususunda onu taklîd etmenin vacip olduğunu ifade eder. O asıl tartışmanın Hz. Peygamber'in buyruklarına uymanın taklîd olarak isimlendirip isimlendirilmeyeceği meselesinde vuku bulduğunu belirtir.⁶⁶ Bu konu usul eserlerinde taklîdin mahiyeti ve Hz. Peygamber'in ictihâta bulunup bulunmadığı bağlamında usul eserlerinde detaylıca tartışılmıştır.⁶⁷ Taklîdi gerekli olan ikinci kısım Hz. Peygamber'in buyruklarını rivayet edenlerin rivayet ettikleri hususta taklîd edilmesidir. Mâverdî, ahâd haber kapsamına giren bu hususta ilkesel olarak bunu kabul etmekle beraber en az iki ravinin olması gerektiği görüşünü eleştirip teknik detaylara girmektedir.⁶⁸ Taklîdi gerekli olan bir diğer kimseler ise icmâ edenlerdir. İcmâ' ettikleri hususlara onlara tabi olmak vacip olup icmâ'ın gerçekleştiği konularda ictihâd etme sorumluluğu düşmektedir.⁶⁹

Mâverdî, sahabenin taklîdini ise dört grupta değerlendirmektedir. Birinci şekil sahabenin söz birliği ettikleri hususlardır. Bu bir önceki başlıkta zikredilen icmâ olup hilafı caiz değildir. Bu hususta sahabeyi taklîd etmek vaciptir.⁷⁰ İkinci şekil ise sahabeden birinin bir görüş beyan edip, görüşünün ashap arasında yayılmasına rağmen karşı çıkan birinin olmamasıdır. Sessiz kalan sahabenin geri kalanından rızanın ortaya çıkması bu şeklin birinci türünü oluşturmakta ve icmâ oluşunda tartışma bulunmamaktadır. Rızanın zuhur etmediği ikinci türün icmâ olarak kabul edilip edilmeyeceği ise tartışmalıdır. Üçüncü şekil ise yayılıp şöhret bulmayan ve muhalifinin de bulunmadığı sahabeden birinin görüşüdür.⁷¹ Mâverdî bunun icmâ olmadığını ancak hüccet olup olmadığına dair Şâfi'î'nin biri kadîm diğeri cedîd olmak üzere iki görüşünü aktarmaktadır. Kadîm görüşe göre bu tür sahabe kavli hüccet olup ona göre amel etmek lazımdır. Cedîd görüşe göre ise bu tür sahabe kavli hüccet olmayıp tabi'înin ona muhalefeti caizdir. Bu görüşün gerekçesi müctehidin başka bir müctehidin görüşünü almasının gerekmemesi şeklindeki ilkedir.⁷² Sahabeye ilişkin

⁶³ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/15-33.

⁶⁴ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/15-16.

⁶⁵ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/21.

⁶⁶ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/21-22.

⁶⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/316-317. Hz. Peygamberin İctihadı Meselesinin ve günümüzdeki yerinin değerlendirilmesi için bk. Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Bağlamında Necmeddin Tûfî'nin Mu'tezile Eleştirisi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 433.

⁶⁸ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/22-26.

⁶⁹ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/26.

⁷⁰ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/30.

⁷¹ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/31.

⁷² Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/31.

dördüncü şekil ise bir konuda ihtilaf etmeleridir. Şâfi'î'nin kadim görüşüne göre taraflardan çoğunluğun teşkil ettiği görüş alınır. Taraflar sayısal olarak eşit olması durumunda tercihe gidilir. Cedîd görüşe göre ise taklîd edilmez, ictihâd edilir ve delilin gerektirdiği görüş alınır.⁷³ Mâverdî, Şâfi'î'nin yasakladığı taklîd ile bu türleri kastetmediğini belirtir.⁷⁴ Hz. Peygamber'in buyrukları, bunları rivayet edenler, icmâ edenler ve sahabe kavli ile alakalı birinci şekil, ikinci şeklin birinci türü Şâfi'î'nin yasakladığı taklîd kapsamı dışındadır.

Mâverdî, Şâfi'î'nin görüşünü sâil ve mes'ul açısından da ele almaktadır. Buna göre soru soran kişi avam olunca "*Bilmiyorsanız zikir ehline (bilenlere) sorun.*" (el-Enbiyâ 21/7) âyetinin gereği olarak, avamın ictihâd ehlini taklîd etmesi gerekir. Bu durum tıpkı gözü görmeyenin kible tayininde gözü gören kimseyi taklîd etmesine benzer. Burada da âmî kimse ictihâd yetisinden yoksun olup kendi dini konusunda ictihâd ehlinin görüşüne ihtiyaç duymaktadır.⁷⁵ Mâverdî bu durumun da Şâfi'î'nin yasakladığı taklîd kapsamına girmediğini belirtmektedir.⁷⁶

Mâverdî, sâil ve mes'ulün ikinci türü olan âlimin âlimi taklîdini ise ikiye ayırarak ele almaktadır. Birincisine göre âlimin daha önce fetva verdiği, hükme bağladığı hususlarda başkasını taklîd etmesidir ki bu caiz değildir. "*Zikir ehline sorun.*" âyetinde sormaya ilişkin cevaz, ilim ehline yönelik değildir. Çünkü soru sormanın vacipliği ilmin yokluğuna bağlanmıştır. Bu, tıpkı gözleri gören birisinin kibleyi bulma konusunda başkasını taklîd edememesine benzer. Ona göre diğer âlimin görüşü kendi görüşünden evlâ değildir.⁷⁷ İkincisine göre ise ictihâd için vaktin var olup olmaması durumudur. Mâverdî vaktin geniş olması durumunda âlimin başkasını taklîdini caiz görmez. Vaktin dar olması halinde ise mezhepte biri olumlayan diğeri yanlışılayan iki vecih aktarır. İbn Süreyc (ö. 306/918) bu durumda taklîdi caiz görürken Ebû İshâk ile Ebû Ali İbn Ebî Hureyre taklîdi caiz görmezler. İbnü'l-Kâs da *et-Telhîs*'in mukkadimesinde bu kısma dair İbn Süreyc'in meseleye olumlu yaklaşan ifadesini değerlendirmeye tabi tutmadan aktarır.⁷⁸ Mâverdî'ye göre Şâfi'î'nin yasakladığı taklîd, müctehidin müctehidi taklîdidir.⁷⁹

Mâverdî'nin çizdiği tabloda açığa çıkan husus Şâfi'î'nin ictihâd seviyesine ulaşmış birisinin bir başkasını taklîd etmesini uygun görmediğidir. Nitekim sahabe kavlinin üçüncü ve dördüncü türlerinde Şâfi'î'nin cedîd görüşü sonraki müctehidler için taklîttten ziyade ictihâdı gerektirmektedir. Müzenî'nin Şâfi'î'den aktardığı söze dair Mâverdî'nin yorumları esasında Şâfi'î'nin *el-Ümm*'deki yaklaşımlarıyla da uyusmaktadır. Ayrıca *Muhtasar*'da geçen cümlenin devamı Mâverdî'nin yaklaşımını teyit etmektedir: "(kişinin) dini konusunda onu incelemesi ve kendisi için ihtiyatlı

⁷³ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/32.

⁷⁴ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/32.

⁷⁵ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/32.

⁷⁶ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/33.

⁷⁷ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/33.

⁷⁸ İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs*, 73.

⁷⁹ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/33.

olanı alması için". Mâverdî bu cümleyi şu şekilde şerh etmektedir: "Nazar iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi gözle müşahede etmek. İkincisi ise kalple düşünmektir. Burada Şâfi'î'nin kastı gözle müşahede olmayıp kalple tefekkürdür. "لَيُنْظَرُ فِيهِ" [ibaresi] daha önce geçen te'vil gibi iki şekilde tevil edilir. Birincisi ilim [Şâfi'î'nin ilmi] ikincisi Muhtasar [kitap]. "لِدِينِهِ" fıkıh olup onu inceleyen dinini incelemiş olur. "وَيَحْتَاطُ لِنَفْسِهِ" [ibaresi] delaleti talep edip taklîdi terk ederek görüşler içerisinde kendisi için ihtiyatlı olanı ictihâdla talep etmesi anlamındadır."⁸⁰ İhtiyatlı davranarak Şâfi'î'nin aktarılan görüşlerinde incelemede bulunma ancak ilim ehlinin meziyetidir. Cümlelerin bu son kısımları esasında yasağın genel olmadığına delalet etmektedir.

Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî de bu son iki ibareyi taklîd yasağı kapsamında yorumlamaktadır: "لَيُنْظَرُ فِيهِ" [ibaresi]'nin manası Şâfi'î taklîttен nehyetti. Ancak [kişi] ayağı kaymasın diye meseleleri delilli olarak alabilir. [Kişi] delil olmaksızın [meselere dair görüşü] aldığı anda ayağı kısa zamanda kayabilir. "وَيَحْتَاطُ لِنَفْسِهِ" [ibaresi]'nin manası: [Kişi] ondan görüşü delil olmadan taklîd ile değil hüccet ve beyan ile almasıdır. Muhakkak ki o [delilsiz taklîdle] nefsinin ateşle yakmış olur."⁸¹ Söz konusu ifadelerden açığa çıkan husus muhatap kesimin ilim ehli olduğu aşıkardır. Deliller ve hükümlere dair bilgiler ilim ehlinin bilebileceği hususlardır. Nitekim Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî avam için taklîdin farz olduğunu açıkça belirtir.

82

Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, taklîdi Mâverdî kadar kategorize ederek ele almasa da taklîdin tanımını, bu bağlamda Hz. Peygamber'den gelenlerle amel etmenin taklîd olarak isimlendirilip isimlendirilmeyeceği konularını işledikten sonra taklîd açısından insanları âlim ve avam şeklinde iki kategoride ele alır:⁸³ O, taklîd farzîyetinin avâm için olduğunu açıkça belirtir. Konuya dair "Bilmiyorsanız bilenlere sorun" ayetini delil olarak zikretmektedir. Ayrıca bir gazvede yaralanıp ihtilam olan bir sahabenin teyemmüm almasına ruhsat tanınmadığı ve gusül alması sebebiyle yarasının ağırlaşmış olduğu haberi Hz. Peygamber'e ulaştığında "Onu öldürdüler. Allah da onları öldürsün. Bilmiyorlardıysa sorsalardı ya!" dediği şeklindeki rivayeti de sünnetten delil olarak ileri sürmektedir.⁸⁴ Akabinde avamın fakihler içerisinde en bilgili olanı bulma noktasında cehd göstermesi gerekip gerekmediği, bir mezhebinin olup olmayacağı konularını işler.⁸⁵ Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, âlime farz olanın ise kendi nezdindeki ilimle amel etmek olduğunu başkasının görüşünü alıp taklîd

80 Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 1/33.

81 Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/125-126.

82 Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/128-133.

83 Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/128-133.

84 Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/133-134.

85 Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/133-139.

etmesinin caiz olmadığını belirtir. O, âlim ile ictihâd düzeyinde olan kimseyi kast ettiklerini ifade eder.⁸⁶

Nevevî (ö. 676/1277) de *Muhtasar*'da geçen bu ifadeyi müntesip müctehid tabakasından bahsederken söz konusu tabakadaki Şâfi'î fukahâsının Şâfi'îye nispetinin taklîd ile değil de tebeyyet ile olduğuna ilişkin değerlendirmeler bağlamında zikretmektedir.⁸⁷ Buna göre bu tabakadaki ulema Şâfi'î'nin ictihâd yöntemini daha doğru bulduklarından bu yöntemi uygulamaktadırlar. Şâfi'î olarak isimlendirilmeleri taklîttten ötürü olmayıp söz konusu bu tercihten ötürü olmaktadır.⁸⁸

1.2.2. Şâfi'î'ye Nispet Edilen "Hüccetsiz İlim Talep Eden Gece Odun Toplayıcısı Gibidir" Sözü

Taklîd karşılığına dair Şâfi'î'ye nispet edilen bir diğer söz şu ifadedir: "Hüccetsiz ilim talep eden gece odun toplayıcısı gibidir. Bu kimse içinde yılanın olduğunu bilmediği bir yük odun taşır ve yılan onu sokuverir."⁸⁹

Rebî' b. Süleyman bu sözün hücceti sormayanlar hakkında olduğunu ifade eder. İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327/938) ise ilmi anlamadan, yalancidan, sadıktan, bidat ehli v.b'lerinden alıp yazan kimse ile alakalı olduğunu belirtir. Ona göre bu kimse yalancidan, bidat ehlinden batıl şeyler alarak dininde noksanlığa sebep olmaktadır.⁹⁰

Bu rivâyet elimizdeki matbu eserler içerisinde en eski tarihli olarak İbn Ebî Hâtim'de geçmektedir. Sonra İbn Adî (ö. 365/976), Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) eserlerinde mezkur rivayeti Şâfi'î'ye nispet ederek aktarmaktadırlar. İbn Ebî Hatim, İbn Adî ve

⁸⁶ Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/139. Bir alimin/müctehidin şu ilimlerin çoğunu bilmesi gerektiğini ifade eder: Kitâb (Kitâbın nasihini-mensuhunu, 'ammını-hassını, mutlakını mukayyedini, mücmelini, müfesserini), sünnet, kitap-sünnet ilişkisi, sahabe kavli, tabiinin eserleri, Müslümanları icmâ ettikleri ve ihtilaf ettikleri, kıyas vecihleri, Arap dili. Merverrûzî, *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*, 1/139-150.

⁸⁷ Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/43.

⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/43.

⁸⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Âdâbü's-Şâfi'î ve menâkıbüh*, thk. Abdulğânî Abdulhalık (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 74; Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/206; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, thk. Abdulmun'im Fuad Ahmed (İskenderiyye: Dâru'd-Da'va, t.y), 28; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfi'î li'l-Beyhakî*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1970), 2/143; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Ziyaurrahman A'zamî (Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y), 211; Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, thk. Ebû 'Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Ğarrâzî (Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1421), 2/157.

⁹⁰ İbn Ebû Hâtim, *Âdâbü's-Şâfi'î ve menâkıbüh*, 74.

Beyhakî (Menâkibü's-Şâfi'î eserinde) rivayeti terâcim bağlamında aktarmaktadırlar. Yani rivayet bu eserlerde biyografik bir bilgi olarak aktarılmaktadır. Beyhakî *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ* eserinde ise alimin alimi taklîdi, Hâkim en-Nîsâbûrî isnadın ehemmiyeti; Hatîb el-Bağdâdî ise sadece rivayetle yetinmeyi yerdığı konu başlığında bu rivayete yer vermektedir. Taklîd bağlamında sadece Beyhakî'nin bu rivayeti ele aldığını ancak onun da bu rivayeti mutlak olarak taklîd değil alimin taklîdi başlığı kapsamında ele aldığını görüyoruz. Bu, aynı zamanda rivayete ilişkin Beyhakî'nin değerlendirmesinin de bu yönde olduğu anlamına gelmektedir. Mezkur rivayetin usûl ve furû eserlerinde rağbet görmediğini ise söyleyebiliriz. Rivayet klasik dönem eserlerinde İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *İ'lâmü'l-muvakki'în* adlı eserinde üç farklı yerde taklîdin yerilmesi bahsinde Şâfi'î'ye nispet edilerek aktarılmaktadır.⁹¹

Rivayet, Şâfi'î'nin eserlerinde yer almamaktadır. Rivayetin, sonraki dönem eserlerinde de özellikle usûl ve furû eserlerinde rağbet gördüğü söylenemez. Rivayeti aktaran bilginler de ya biyografik veri mahiyetinde ya da daha önceki başlıklarda aktarılan yaklaşıma uygun bir şekilde müctehidin taklîdi bağlamında ele almaktadırlar. Diğer taraftan ifadede açık bir şekilde muhatap kitle ilim talep edenler yani ilimle iştigal edenlerdir. İfadenin Şâfi'î'ye aidiyeti doğrulansa bile bu ifade ile onun mutlak olarak taklîdi yasakladığı sonucu çıkmamaktadır.

1.2.3. Şâfi'î'ye Nispet edilen “Peygamber’den Başka Kimse Taklîd Edilmez” Sözü

Bu minvalde “Peygamber’den başka kimse taklîd edilmez”⁹², “Nebi (s.a.v) dışında birisinin taklîd edilmesi helal değildir”⁹³ ve “Peygamber dışında kimseyi taklîd etmek caiz değildir”⁹⁴ şeklinde ifadeler kendisine dayandırılmaktadır. Şâfi'î'nin Hz. Peygamber'in geçtiği ifadesinde taklîd kelimesini kullanması⁹⁵ sonraki süreçte alimlerin konu hakkındaki değerlendirmelerinde etkili olmuş⁹⁶ Peygamber’den aktarılan ile amel etmek taklîd midir” şeklinde bir usul meselesi olarak ele alınmasına neden olmuştur. Bir yandan taklîdin usûl ve furû konularında

⁹¹ Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevzî, *İ'lâmü'l-muvakki'în ‘an Rabbi'l-‘âlemîn*, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423), 1/79; 3/469, 388.

⁹² <http://islamport.com/w/aqd/Web/3906/4007.htm#> 22.06.2022. Abdülvehhâb eş-Şa'ranî ve Şah Veliyullah ed-Dihlevî “Peygamber dışında kimsenin sözü hüccet değildir” ifadesini Şâfi'î'ye nispet ederek aktarmaktadırlar. Abdülvehhâb eş-Şa'ranî, *el-Yevâkit ve'l-Cevâhir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/359; Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyullah Dihlevî, *el-İnsâf fi Beyâni esbâbi'l-ictihâd*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1404), 105.

⁹³ Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Mustasfâ fi 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed ‘Abdusselâm ‘Abduşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 373.

⁹⁴ “لا يجوز تقليد أحد رسول النبي - صلى الله عليه وسلم” Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/318.

⁹⁵ “(hâkimin) müşiri taklît emesine gelince Allah bunu Peygamberden sonra hiç kimse için geçerli kılmamıştır.” Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

⁹⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/317-318.

ilme götüren bir yol olmadığı söylenirken⁹⁷ diğer taraftan Şâfi'î'nin ifadesinde taklîd kelimesine yer vermesi eleştiriye sebep olmuştur. Gazzâlî (ö. 505/1111) de esasında bir çelişkinin olmadığını göstermek adına Şâfi'î'nin Hz. Peygamber sözünün kabulü için taklîd ifadesini mecâzî anlamda sarf etmiştir.⁹⁸

Şâfi'î eserlerinde yukarıda aktarılan ifadeye kısmen benzer bir ifadeyi hâkimin istişaresi meselesinde zikretmektedir.⁹⁹ Onun sarf ettiği ifade, danışma durumunda sadece Peygamberi taklîd etmenin zorunlu olduğunu; onun dışında kimsenin bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Yani hakîm Peygamber dışında kime danışırsa danışsın, kendisinden daha bilgili olmasına rağmen kendisine sunulan delillere ikna olmadığı sürece kendi ictihadına göre karar verecek ve danıştığı kimseyi taklîd etmeyecektir.¹⁰⁰ Şâfi'î'nin “[hâkimin] müşiri taklîd etmesine gelince Allah bunu Peygamberden sonra hiç kimse için geçerli kılmamıştır. [yani hâkimin danıştığında taklîd etmek zorunda olduğu tek kişi Peygamberdir]”¹⁰¹ ifadesi ile “Peygamber'den başka kimse taklîd edilmez” ifadesi arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Şâfi'î'nin ifadelerinde hâkim, istişare gibi kayıtlar yer almaktadır. Kendisine nispet edilen ifade ise mutlak olup herhangi bir kayıt taşımamakta, Peygamberden sonra kimsenin kimseyi taklîd etmemesi sonucu çıkmaktadır. Şâfi'î'nin ifadelerinin muhatabı ise müctehîd/hâkimdir. Hâkimin görüşünü aldığı kimseyi taklîd etmemesi kendi ictihâdına göre hüküm vermesi gerektiği kastedilmektedir. Dolayısıyla Şâfi'î'ye nispet edilerek aktarılan “Peygamber'den başka kimse taklîd edilmez” şeklindeki ifadelerin Şâfi'î'ye aidiyeti sorunlu görünmektedir.

1.2.4. Şâfi'î'ye Nispet edilen “Ey Eba İbrahim! Söylediğim Her Şeyde Beni Taklîd Etme” Sözü

Şâfi'î bir gün Müzenî'ye “Ey Eba İbrahim! Söylediğim her şeyde beni taklîd etme.”¹⁰² şeklinde bir ifade sarf ettiği nakledilmektedir. Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1176/1762), Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nin¹⁰³ (ö. 973/1565) *Yevâkit ve'l-cevâhir* adlı eserini referans vererek bu rivayeti aktarmaktadır.¹⁰⁴ Dihlevî, Şâfi'î'ye nispet edilen

⁹⁷ Gazzâlî, *Mustasfâ*, 370.

⁹⁸ Gazzâlî, *Mustasfâ*, 373. Benzer değerlendirme için bk. Ali b. İsmâil Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Alî b. Abdurrahmân Bessâm el-Cezâirî (Kuveyt: Dârü'd-Diyâ', 2013), 4/213.

⁹⁹ “فَأَمَّا أَنْ يُعَلِّدَ مُشِيرًا فَلَمْ يُجْعَلِ اللَّهُ هَذَا لِأَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

¹⁰⁰ Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

¹⁰¹ “فَأَمَّا أَنْ يُعَلِّدَ مُشِيرًا فَلَمْ يُجْعَلِ اللَّهُ هَذَا لِأَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

¹⁰² “يَا أَبَا إِبْرَاهِيمَ لَا تَقْلُدْنِي فِي كُلِّ مَا أَقُولُ وَأَنْظُرُ فِي ذَلِكَ لِنَفْسِكَ فَانْهَ دِينَ” Şa'rânî, *el-Yevâkit ve'l-Cevâhir*, 2/359; Şah Veliyyullah Dihlevî, *el-İnsâf fi Beyâni esbâbi'l-ictihâd*, 105.

¹⁰³ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî *el-Mizânü'l-Hadiriyye* eserinde de aynı pasajları nakletmektedir. Bk. Ebû'l-Mevâhib (Ebû Abdurrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî, *el-Mizânü'l-Hadiriyye*, thk. Abdülvâris Muhammed Ali (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 51.

¹⁰⁴ Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Dihlevî, *İkdü'l-cîd fi ahkâmi'l-ictihâd ve't-taklîd*, thk. Muhibüddin el-Hatip (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, ts.), 32.

bu ifadeleri diğer eserlerinde de aynen zikretmektedir.¹⁰⁵ Klasik kaynaklarda araştırdığımız kadarıyla söz konusu bu rivayete rastlayamadık. Bu ifadenin modern kaynaklarda Şâfi'î'ye nispeti sorgulanmaksızın müsellemler bir şekilde çokça aktarıldığı müşahade edilmektedir.¹⁰⁶ Şâfi'î'ye dayandırılan bu ifadenin mefhum ve ifade benzerliği sebebiyle Müzenî'nin *Muhtasar*'nın başındaki ifadeye dayandığı ayrıca başka bir rivayet olmadığı söylenebilir. Söz konu ifadenin Şâfi'î'ye aidiyeti doğrulansa bile muhatap, öğrencisi Müzenî'dir. İctihâd seviyesinde birisine yönelik söylenmiş bir cümleden mutlak bir taklîd karşıtlığı sonucuna varılamayacağı hususu ise açıktır.

2. Şâfi'î'nin Sahabeyi Taklîdi

Şâfi'î'nin taklîd anlayışında gündeme gelen meselelerden biri de sahabeyi taklîd ettiği konusudur. *Muhtasar* şârihlerinin taklîd bahsinde buna değinmek durumunda kalıp sahabe ile alakalı görüşleri tasnif ederek izah etmeye çalışmaları esasında meselenin taklîde bakan bir yönünün bulunmasından kaynaklanmaktadır. Gerek taklîd başlığında gerekse sahabe kavli ile amel başlığında temel eleştiri tutarlılık problemidir. Şâfi'î, sahabe kavlini hüccet görmemesine ve müctehide kendinden daha âlim bile olsa taklîd kapısını kapatmasına rağmen kimi fûrû meselelerinde sahabeyi taklîd ettiği iddia edilmektedir. Sahabe kavli ile amel edilmeyecekse ve kendisi de müctehid ise neden sahabeyi taklîd etmektedir?

Şâfi'î'nin kadîm görüşünde sahabe kavli ile amel ettiği dahası hüccet olarak gördüğü aktarılmaktadır.¹⁰⁷ Cedîd görüşlerini ihtiva eden eserler incelendiğinde kâdim görüşünden tamamen vazgeçtiği iddiası rahatlıkla ileri sürülemez. Bunun temel nedeni Şâfi'î'nin sahabe kavline dair *el-Ümm*'de geçen teorik ifadeleridir. Şâfi'î Kitâb ve Sünnette hükmü bulunan meselede ondan haberdar olan kimsenin Kitâb ve sünnete tabi olmaktan başka mahzurlu sayılmayacağı; bunlarda hükmün bulunmaması durumunda ashabin ya da ashaptan birinin görüşüne başvuracaklarını belirtir. O ashabin görüşleri içerisinde Kur'ân ve sünnete uygun olduğuna dair bir delil bulunmadığında imamların yani Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'ın kavlini tercih edeceğini belirtir. Şâfi'î halifelerden bir naklin olmaması halinde diğer ashabin görüşlerini dikkate alacaklarını ifade eder. Onlara ittiba etmek daha sonrakilere ittiba etmekten evladır. O ilmin derecesini sırasıyla Kitâb, sabit sünnet, icmâ,

¹⁰⁵ Şah Veliyyullah Dihlevî, *İkdü'l-cîd*, 32; Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Dihlevî - es-Seyyid Sâbık, *Hüccetullahi'l-bâliğa* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2005), 268.

¹⁰⁶ Bk. Muhammed Mustafa Şiblî, *el-Medhal* (Mısır: Matbaatu Dâru't-Te'lîf, 1962), 165; Muhammed Yüsrî, *İlmü't-Tevhid İnde Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati el-Mebâdiü ve'l-Mükedimât* (y.y, t.y), 214; Abdülmecîd Mahmûd es-Selâhîn - Hâyil Abdülhafız Davud, "el-Hivâr el-Mezhebî: Mefhumuhu ve Müntelekâtühü ve Devâbituhu", *el-Fikrül-İslâmi el-Muasira* 19/75 (2014), 115; Said Şebbâr, *el-İctihâd ve't-taklîd fi'l-fikri'l-İslâmi'l-muasira* (y.y: el-Ma'hedü'l-Alem li'l-Fikri'l-İslâmî, t.y), 239; Ebû Abbas Zeyn Mustafa b. Ahmed Kâsımî, *Nühbetü'l-efkâr min menşûrâti'l-ahyâr ve liâli'l-esfâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2016), 80; Ahmed Mahmûd Muhammed Abid, *el-Aklu beyne'l-firaki'l-İslâmiyye kadîmen ve hadîsen* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 139-140.

¹⁰⁷ İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs*, 74.

ashabtan birisine ait olup muhalifi bilinmeyen kavil, ihtilafı sahabe kavilleri ve kıyas şeklinde sıralamaktadır.¹⁰⁸

Yukarıda aktardığımız Şâfi'î'nin yaklaşımı İbnü'l-Kâs'ın kadîm *er-Risâle*'den aktardığı yaklaşımla ana hatlarıyla uyuşmaktadır: "Sahabe taklîdi dışında Peygamber'den başka kimseyi taklîd etmek caiz değildir. Sahabe ihtilafa düştüğünde içinde halife olan diğerlerinden daha önceliklidir". İbnü'l-Kâs, Şâfi'î'nin halifeleri, tabi olma noktasında öncelediğini; ifadelerinde ilk üç halifenin geçtiğini Hz. Ali'yi de tahriç ile bu gruba kendisinin dahil ettiğini belirtir.¹⁰⁹ Beyhakî ile Zerkeşî'nin kadîm *er-Risâle*'den yaptıkları nakillerde Şâfi'î'nin konuya değindiği bir yerde Hz. Ali'yi zikretmediği diğerinde ise dört halifenin de ismini zikrettiği görülmektedir. Buna göre İbnü'l-Kâs'ın Hz. Ali'nin geçtiği ikinci yeri görmeme ihtimali bulunmaktadır.

Beyhakî ve Zerkeşî Şâfi'î'nin kadîm *er-Risâle*'sindeki¹¹⁰ yaklaşımı ile *el-Ümm*'deki yaklaşımın benzeştiğini göstermek adına iki eserin konuya dair ifadelerini aynen aktarmaktadır. Bu teorik yaklaşımın benzerliği yanında Şâfi'î *el-Ümm*'de görüşlerini delillendirirken Kur'an, Sünnet, asâr sıralamasına özellikle dikkat etmekte kıyası asardan (sahabe kavinden) sonra zikretmektedir.¹¹¹

Şâfi'î, *er-Risâle*'de sahabenin ihtilaf etmesi halinde Kitâb, Sünnet, icmâya uygun olan veya kıyas açısından daha sahih olanı alacağını ifade eder.¹¹² *el-Ümm*'de de muarızlarının sahabenin ihtilaf ettikleri konularda onlardan birinin görüşünün ancak hüccetle tercih edileceği şeklindeki itirazına Şâfi'î kendilerinin de aynı kanaatte olduklarını belirterek¹¹³ *er-Risâle*'deki yaklaşımının aynısını sergiler.

Kendisine muvafakat eden veya aykırı bir görüşün nakledilmediği sahabe kavliyle ilgili meselede de Şâfi'î, hüküm verebileceği Kitâb, sünnet, icmâ'a dair bir şey bulamadığında veya kendisiyle beraber kıyas bulunduğunda¹¹⁴ sahâbîn

¹⁰⁸ Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/280.

¹⁰⁹ İbnü'l-Kâs, *et-Telhis*, 74.

¹¹⁰ Şâfi'î sahabenin icmâ'ıyla, muhalifi olmayan sahâbî kavlini aldıklarını, ihtilaf ettiklerinde ise onların görüşlerinin dışına çıkmayacaklarını belirtir. Ona göre sahabe ihtilafında Kitâba ve sünnete uygun olan, buna dair bir delil olmadığında ise Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın görüşü tercihe daha şayandır....Şâfi'î ihtilaf durumunda Kitâb ve sünneten delil olmadığında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'ın görüşünü almak diğerlerinin görüşünü almaktan kendisine daha sevimli geldiğini belirtir. Halifeler ihtilaf ettiğinde ise Kitâb ve sünnete başvuracaklarını; kitâb ve sünnetin delalet etmediği ihtilaflarının ise çok az olduğunu ifade eder. Halifelerden sonraki dönemde harici delilin olmadığı müftü sahabelerin ihtilafında ölçüt çokluktur. Sayı eşit olduğunda kendi nezdinde kaynak olarak güzel olanın görüşünü alacaklarını belirtir...Beyhakî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*, 109; Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/58.

¹¹¹ Şâfi'î, *el-Ümm*, 3/223;4/270; 5/126,130; 7/155, 220,272.

¹¹² Şâfi'î, *er-Risâle*, 596.

¹¹³ Şâfi'î, *el-Ümm*, 4/85.

¹¹⁴ Aslan'da bu şekilde tercüme etmektedir. Aslan, "Şâfiî Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hüccet Değeri Ve Fikhî Konulara Yansması", 218. "Kitâb, sünnet, icmâ ve bu anlamda hükme medar olacak bir şey bulamazsam ya da kıyas yoksa sahâbî'nin görüşüne uyarım" şeklinde de tercüme edilmiştir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs

görüşüne uyacağını ancak bu durumun az rastlanan bir hal olduğunu belirtir. Ona göre bir sahabînin görüşüne başka bir sahabînin aynı konuda muhalefet etmemiş olması çok nadirdir.¹¹⁵

Şâfi'î'nin *er-Risâle*'de "veya kendisiyle beraber kıyas bulunduğu (أو وجد معه) (قياس) kaydını düşmesi Şâfi'î'nin kıyasın desteklediği sahâbî kavlinin hüccet olduğu görüşünde olduğunun iddia edilmesine sebep olmuştur.¹¹⁶ Ayrıca bu ifade Şâfi'î'nin tavrının muğlaklaşmasına sebep olmaktadır. *El-Ümm*'de açık bir şekilde teorik olarak sahabe kavlini sünnetten sonra kıyastan önce zikrederken burada bir nevi kıyası önelemektedir. Gerçi Şâfi'î, kıyası öncelediği izlenimi veren ifadeyi meşhur olmayan ve muhalifi de bilinmeyen sahabe kavli için sarf etmektedir.¹¹⁷ Diğer taraftan onun bu durumun çok az gerçekleşen bir durum olduğunu bildirmesi meselenin pratik karşılığının ciddi bir kırılmaya sebebiyet verecek düzeyde olmadığı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Onun sahabeyi taklîd ettiği örnekler ile teorik olarak sahabe kavlini kabul ettiğine dair *el-Ümm*'de geçen ifadeleri arasında karşılığı olan bir çelişkinin olduğu söylemi ihtiyatla karşılanmalıdır.

Büveytî (ö.231) *Muhtasar*'ında usul bilgisini özet olarak aktardığı Risâle başlığının kıyas ile alakalı kısmında sahabe kavlini Kitâb ve sünnetten sonra zikretmektedir. Âlimin ictihâd edeceği nâzili, hakkında Kitâb, sünnet nassı, sahabe kavli ile fukahâ icmâ'ın olmadığı hususlar olarak nitelemektedir. Bu noktada sahabe kavlinin olduğu meselenin nevâzilden sayılmaması önem arz etmektedir.¹¹⁸ Risâle'nin özetlendiği yerde böyle bir ifadenin varlığı haklı olarak Büveytî'nin elinde diğer *er-Risâle* nüshalarından farklılıkların olabileceği değerlendirmesine sebep olmuştur.¹¹⁹ Bu ifadelerle dair ileri sürülen diğer bir ihtimal ise Büveytî, kendi yaklaşımını Şâfi'î'ye ya nisbet etmekte ya da Şâfi'î'nin ifadelerini kendi yaklaşımına göre yorumlamaktadır.¹²⁰ Bunların dışında Büveytî'nin ifadelerine¹²¹ benzer ifadeyi Beyhâkî konuya dair kadîm *er-Risâle*'den aktarması dikkat çekmektedir.¹²²

eş-Şâfi'î, *er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları)*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (TDV Yayınları: Ankara, 1997), 321.

¹¹⁵ Şâfi'î, *er-Risâle*, 596.

¹¹⁶ Zerkeşî konu hakkında oluşan üçüncü görüş olarak zikreder. Buna göre kıyasa desteklenen sahâbî kavli, sahâbî kavli ile desteklenmeyen kıyasa takdim edilir. Şâfi'î'nin *er-Risâle*'deki ifadesi bu görüşün dayanağını teşkil etmektedir. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/60.

¹¹⁷ Nas, "İmam Şâfi'î'nin Sahâbe Kavline Bakışı", 207.

¹¹⁸ Ebû Yakûb Yusuf b. Yahya el-Büveytî, *Muhtasarü'l-Büveytî* (Medine: Camiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1430), 1059; Nail Okuyucu, *Şâfi'î Mezhebinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 292.

¹¹⁹ Değerlendirme için bk. Okuyucu, *Şâfi'î Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 292-293.

¹²⁰ Değerlendirmeler için bk. Okuyucu, *Şâfi'î Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 293.

¹²¹ إذا اجتمعوا في الشيء النازل الذي ليس فيه نص كتاب ولا سنة ولا قول لأصحاب النبي فليس [له أن] يمثل بشيء من الخاص إنما يمثل بالعام

¹²² وَكَانَ أَحَدَ طُرُقِ الْأَخْبَارِ الْأَرْبَعَةِ وَهِيَ: كِتَابُ اللَّهِ , ثُمَّ سُنَّةُ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , ثُمَّ الْقَوْلُ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ , ثُمَّ اجْتِمَاعُ الْمُفْهَمَاءِ , فَإِذَا نَزَلَتْ (نَارِلَةٌ لَمْ يَجِدْ فِيهَا وَاحِدَةً مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعَةِ الْأَخْبَارِ فَلَيْسَ السَّبِيلُ فِي الْكَلَامِ فِي النَّارِلَةِ إِلَّا اجْتِهَادُ الرَّأْيِ) Beyhâkî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*, 109.

Sahabe kavli meselesinde Şâfi'î'nin müsbet ifadeleri âlimin âlimi taklîd meselesinde sahabenin kayıt dışı bırakılmasına sebep olmuştur. Örneğin Cüveynî (ö. 478/1085) , Şâfi'î ile âlimlerin çoğunun âlimin sahabe dışındaki başka bir âlimi taklîd etmesinin caiz olmadığı görüşünde olduğunu aktarmaktadır.¹²³ Cüveynî'nin "sahabe dışındaki" kaydı ile Şâfi'î'nin hâkimin ictihâdı meselesinde sarf ettiği "çağdaşı hiç kimseyi taklîd etmemesi"¹²⁴ kaydı örtüşmektedir.

İbn Kayyim'in bu konudaki yorumları önem arz etmektedir. O, Şâfi'î'nin cedîd görüşünde sahâbî kavlinin hüccet olmadığına dair bir harfin bile bilinmediğini belirtir. Usulcülerin aksi kanaate varmalarının sebebi Şâfi'î'nin sahabe kavillerinden bazılarını aktarıp muhalefet etmesi birinci ihtimaldir. İbn Kayyim bunun Şâfi'î'nin sahabe kavlini kabul etmediğine dair zayıf bir dayanak olduğunu ifade eder. Çünkü müctehidin kendi nezdinde daha kuvvetli bir delilden ötürü mevzu bahis meselede terk ettiği delili tamamen hüccet olarak görmediği anlamına gelmez. İbn Kayyim, usulcülerin aksi kanaate varmalarının ikinci ihtimali olarak Şâfi'î'nin amel ettiği sahabe kavli yanında ayrıca kıyaslarla da desteklemiş olmasıdır. O meseleye dair farklı delilleri zikretmenin ilmi bir gelenek olduğu, bunun ikinci ve üçüncü delilin zikredilmesinin ilk delilin delil olarak görülmediği sonucunun çıkmadığını ifade eder.¹²⁵

Şâfi'î fukahâsı, Şâfi'î'nin sahabeyi taklîd ettiği iddia edilen örnekleri sahabe kavlini hüccet saymama kabulü üzerinden değerlendirmekte ve geliştirdikleri Şâfi'î'nin taklîd anlayışıyla uyumlu bir şekilde yorumlamaktadırlar. Mesela Mâverdî berâet şartıyla yapılan hayvan satışı meselesinde Şâfi'î'nin Hz. Osman'ı taklîd etmesini hem kâdim görüşü hem de cedîd görüşüne uygun düştüğünü belirtir. Şâfi'î'nin kâdim görüşüne göre meşhur olmuş ve muhalefetle karşılaşmamış bir sahâbî kavli özellikle de halife ise amel edilir ve kıyasa öncelenir. Cedîd görüşünde ise takrîb kıyasının desteklediği sahâbî kavli, tahkîk kıyasına öncelenir.¹²⁶ Şâfi'î fukahâsının kusurdan beri olma şartıyla hayvan satışı meselesinde Şâfi'î'nin ictihâdının Hz. Osman'ın ictihâdına muvafakat ettiği¹²⁷; Hz. Osman'a tabi olduğu,¹²⁸ Hz. Osman'ın verdiği kararın sahabe arasında yaygınlaşmasına rağmen itiraz eden

¹²³ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-İctihâd*, thk. Abdülhamid b. Ebû Zenid (Beyrut-Dımaşk: Dârü'l-Kalem-Dâretü'l-'Ulumi's-Sekâfeiyye, 1408), 108; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Kitâbü't-Telhîs fi usûli'l-fikh*, thk. Beşîr Ahmed el-Ömerî - Abdullâh Cûlum en-Nebâlî (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, ts.), 3/434.

¹²⁴ "وَيَبَيِّنُ أَنَّهُ لَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يُقَلِّدَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ زَمَانِهِ" Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/99.

¹²⁵ Nas, "İmam Şâfi'î'nin Sahâbe Kavline Bakışı", 189; İbn Kayyim el-Cevzî, *İlamu'l-muvakki'în*, 4/92.

¹²⁶ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, 5/273.

¹²⁷ Bk. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/432.

¹²⁸ Bk. Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyet'il-mezheb*, thk. 'Abdül'azîm ed-Dîb (Suudi Arabistan: Dârü'l-Minhâc, 2007), 5/281.

kimse olmadığından konuyla alakalı sahabe icmâ'ı olduğu,¹²⁹ şeklindeki değerlendirmelerin yapıldığını da görmekteyiz.

Bu noktada ele alınan bir diğer veri dedenin mirasta kardeşleri hacb etmesi meselesidir. Şâfi'î bu konuyu gerek *el-Ümm*'de gerekse de *er-Risâle*'de işlemektedir. *el-Ümm*'de Şâfi'î, dedenin kardeşleri hacb etmeyeceği ve iki tarafın da mirasçı olacağı görüşünü savunur. Şâfi'î bu görüşün Zeyd b. Sâbit'in görüşü olduğunu belirttikten sonra "*ferâizlerin çoğunu Zeyd b. Sâbitten alırız*" şeklinde bir cümle sarf eder. O, devamında bu görüşün Hz. Ömer, Hz. Osman ve daha birçok sahâbî'nin ile fukâhanın çoğunluğunun görüşü olduğunu aktarır. Şâfi'î dedenin baba gibi olduğu ve kardeşleri hacb ettiğine dair kendilerine aykırı bir görüşün de olduğunu ifade eder. Bu görüşün aynı zamanda Ebû Bekir, Ayşe, İbn Abbas, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Utbete'nin de görüşü olduğunu zikreden Şâfi'î bu meselenin aslında sahabenin ihtilaf ettiği bir mesele olduğunu belirtmek istemektedir.¹³⁰ Sahabenin ihtilaf ettiği bir mesele olması hasebiyle hem kadîm hem de cedîd görüş, tercihin ilk olarak kitâb ve sünnete uygunluk noktasında yapılacağına birleşmektedir. Burada Şâfi'î'nin "*Ferâizlerin çoğunu Zeyd b. Sâbitten alırız.*" şeklinde taklîdi andıran bir ifade kullanması konunun bu bağlamda gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu durumda kardeşlerin hacb edilecekleri görüşünde olanlar dedeyi baba ile kıyaslayarak ulaşmaktadırlar. Şâfi'î'nin muarızı burada iki tarafın da ortak kabulü olan "sahabe ihtilafında sünnete uygun veya açık bir hüccet olmaksızın sahâbilerden birinin görüşünü almayacakları" şeklindeki ilkeyi hatırlatır. Şâfi'î bu ilkeyi kabul ettiklerini ve Zeyd'in görüşünü hüccet ile aldıklarını açıkça ifade eder.¹³¹ Öncelikle Şâfi'î, dede ile babanın kimi konularda farklı hükümlere tabi olmalarının dedeyi baba gibi görme veya babaya kıyas etmenin önünde bir engel olarak zikreder. Diğer taraftan kardeş ve dede baba üzerinden ölüye ulaşmaktadır. Ölene olan uzaklık aynıdır. Ölünün geride babası ve oğlu bulunduğu anda oğul babadan daha fazla miras almaktadır. Eğer uzaklık kıstas alınacaksa İkisinin de ölene olan uzaklığı (biri oğlu diğeri babası) aynı olmasına rağmen oğul fazla alıyorsa bu durumda kardeş nasıl mirastan mahrum edilir? Şâfi'î muarızının yaptığı kıyası uzak kıyas olarak nitelendirmektedir. Diğer taraftan kardeşin payı Kur'ân ile sabit iken dedenin mirası hükmü Kur'ân'da geçmez. Kardeşlerin mirasçılığı hükmü dedeninkinden daha kuvvetli bir şekilde sünnette de geçmektedir.¹³² Şâfi'î, açık bir şekilde Kur'ân ve sabit sünnetle belirlenmiş bir payın uygun görmediği bir kıyas ile hacb edilmesini doğru bulmamaktadır. Sonraki Şâfi'î fakihlerinin de bu noktada Şâfi'î'yi savunmaya çalıştığı görülmektedir. Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî'ye göre Şâfi'î, Hz. Peygamber'in "*Zeyd,*

¹²⁹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc* (Kâhire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kubrâ, 1983), 10/4/361; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 8/4/38.

¹³⁰ Şâfi'î, *el-Ümm*, 4/85.

¹³¹ Şâfi'î, *el-Ümm*, 4/85.

¹³² Şâfi'î, *el-Ümm*, 4/85-86; Şâfi'î, *er-Risâle*, 591-594.

sizin ferâizi en iyi bileninizdir." şeklindeki hadisle¹³³ amel etmiştir. Rûyânî de Şâfi'î'nin Zeyd b. Sâbit'i taklîd ettiği yönündeki iddiaya bir yerde Şâfi'î'nin görüşünün onunkine muvafakat ettiğini¹³⁴ başka bir yerde ise kıyasa dair delilini takiben zikrettiğini¹³⁵ belirtir.

Tâcüddîn es-Sübki (ö. 771/1370) kendileri nezdindeki sahih olan görüşe göre sahâbî kavlinin hüccet olmadığını belirtir. O, bu noktada sahabenin ihtilafı olduğu ferâiz meselesinde Şâfi'î'nin Zeyd'in (b. Sâbit) kavlini almasına dair Şâfi'î alimleri onun Zeyd b. Sâbit'i taklîd etmediği Zeyd'in görüşlerini tercih ettiği görüşünde olduklarını aktarır. Sübki, bu noktada üç durumun ihtimal dahilinde olduğunu söyler. Birincisi; alimin 'âmî'yi taklîd etmesidir ki bu Şâfi'î için vaki olan bir durum değildir. İkincisi; Şâfi'î'nin ictihâdı Zeyd'in ictihâdına uygun düşer ve Şâfi'î kendi görüşünü desteklemek adına Zeyd'in görüşünü zikreder. Üçüncüsü; meselede delilin kusurlu olmasından dolayı Şâfi'î Hz. Peygamber'in hakkında şahitlikte bulunduğu Zeyd'in görüşüyle zayıf delilini desteklemektedir. Bu durum, hafî kıyasın desteklediği sahâbî kavli kapsamındadır.¹³⁶

Şâfi'î fakihlerin Şâfi'î'nin sahabe'yi taklîd ettiği iddiasına karşı Şâfi'î'nin taklîd anlayışına dair geliştirdikleri yaklaşıma ve sonraki süreçte oluşan sahabe kavline dair algıyla olumlu bir şekilde değerlendirmeler yaptıkları gözlenmektedir. Süreç içerisinde keskin bir hatla Şâfi'î'nin sahâbî kavlini hüccet saymadığı görüşünün Şâfi'î'nin cedîd görüşünü tam olarak yansıtmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Şâfi'î'nin sahabenin ihtilaf ettiği bir hususta sahabe döneminde ortaya çıkan görüşlerin dışına çıkmayıp görüşlerden birini delil ile tercih etmesi hem kadîm hem de cedîd görüşündeki ortak husustur. Bu noktada Şâfi'î'nin sahabe icmâ'ına, sahabe ihtilafına ve halifelerin¹³⁷ görüşlerine önem atfettiği aşikardır. Kabul ve inkarı bilinmeyen sahabe kavline dair cedîd *er-Risâle*'sinde sarf ettiği ifadeden hemen

¹³³ Şâfi'î'nin ifadeleri için bk. Ebû 'Abdullah Muḥammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *el-Umm li's-Şâfi'î* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 7/105.

¹³⁴ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 1/30.

¹³⁵ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 4/561.

¹³⁶ Aslan, "Şâfi'î Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hüccet Değeri Ve Fikhî Konulara Yansımaları", 238; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Ref'ü'l-hâcib an Muhtasari İbni'l-Hâcib*, thk. Ali Muhammed Muavviz - 'Adil Ahmed Abdmevcud (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1999), 4/517-518.

¹³⁷ Şâfi'î sahabe ihtilafının vuku bulduğu meselede tercih için Kur'ân ve sünnete uygun bir delil olmadığında Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın görüşlerini imam/halife olmalarından ötürü tercih edeceğini açıkça belirtir. Bu noktada halifelik makamının getirdiği sorumluluk, görüşlerinin tebaa nezdindeki karşılığı ve hem de görüşlerinin bilinirliği açısından Şâfi'î nezdinde tercih sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Şâfi'î, *el-Ümm*, 7/280. Zerkeşî Şâfi'î'nin yeni eserinde sahabe ihtilafının vuku bulduğu birçok konuda halifelerin görüşünü aldığını belirtmektedir. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 8/59. Örneğin gün içinde görülen hilal ile oruca etkisi meselesinde Hz. Osman'ın döneminde buna benzer gerçekleşen bir durumda Hz. Osman'ın orucunu bozmayıp güneş batımını beklediğini aktarır. Kendisi de konuya dair aktarılan rivayeti sahih görmeyerek hilal görülmediğinde veya bir önceki gecede görüldüğüne dair şahitlikte bulunulmadığında Hz. Osman gibi düşündüklerini "وَمَكَدًا نَقُولُ" belirtir. Şâfi'î, *el-Ümm*, 2/104.

sonra sahabe kavlinin bu versiyonunun çok nadir olduğunu bildirmesi kayda değerdir. Öte taraftan Şâfi'î'nin amel etmediği veya aykırı hüküm verdiği sahabe kavli ile alakalı daha güçlü bir delili aldığı¹³⁸ veya sahabe kavlini nakil açısından tespit etmediği¹³⁹ ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır. Sahabe kavlinin hüccet olduğunun kabul edilmesi durumunda Şâfi'î'nin sahabeyi taklîd ettiğine dair iddia edilen örneklerin yasaklanan taklîd kapsamında olmadığı hususu ise açıktır.

3. Şâfi'î'nin “Hadis Sahihse Benim Mezhebim Odur” Sözü

Şâfi'î'nin taklîd karşılığına dair sıklıkla referans edilen ifadelerden biri de “Hadis sahihse benim mezhebim odur.” ifadesidir. Bu ifade farklı varyantlarıyla¹⁴⁰ özellikle biyografik eserlerde Şâfi'î'ye nisbet edilerek aktarılmaktadır.¹⁴¹ Kendi eserleri çerçevesinde bu ifadeyi teyit edecek benzer ifadelere rastlamaktayız. Örneğin Şâfi'î “وَلَا أَعْلَمُ وَاجِدًا مِنْهُمَا ثَابِتًا وَلَوْ تَبَيَّنَ وَاجِدٌ مِنْهُمَا عَنْ”¹⁴², “وَلَوْ عَرَفْتُ إِسْنَادَهُ بِالصَّحَّةِ قُلْتُ بِهِ”¹⁴³ ifadelerde kendisine ulaşan rivayetlerle amel etmeme gerekçesini ortaya koymaktadır. Hadislerin sahih olması durumunda onlarla amel edip onlara göre hükümde bulunacağını açıkça ifade etmektedir. Yine “وَإِذَا تَبَيَّنَ الْخَيْرُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمْ يَجْزُ تَرْكُهُ لِشَيْءٍ”¹⁴⁴ ifadesinde açık bir şekilde hadis sabit olduğunda hükmün ona göre olacağı belirtilmektedir. Ayrıca şunu belirtmek de önem arz etmektedir: “Hadis sahihse benim mezhebim odur.” sadece Şâfi'î'ye ait olmayıp diğer kurucu imamlara da nispet edilmektedir.¹⁴⁵

İctihâd düzeyindeki bazı Şâfiî fukahâsının kimi meselelerde mezkur ifadeden yola çıkarak mezhepteki yerleşik görüşten veya mezhep imamından farklı görüşü benimsediği vaki olmuştur.¹⁴⁶ Büveytî, Ebû'l-Kâsım ed-Dârekî (ö.375) Ebû'l-Hasen İlkiyâ el-Herrâsî (ö.504) hadis gerekçesi ile mezhep görüşünden farklı görüş beyan eden isimler olarak zikredilir.¹⁴⁷ Şâfiî fukahâsı kendi tutumlarını Şâfi'î'ye

¹³⁸ İbn Kayyim el-Cevzî, *İlamu'l-muvakkî'in*, 4/92; Nas, “İmam Şâfi'î'nin Sahâbe Kavline Bakışı”, 206.

¹³⁹ Nas, “İmam Şâfi'î'nin Sahâbe Kavline Bakışı”, 206.

¹⁴⁰ Farklı varyantlar için bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/63.

¹⁴¹ Ebû'l-Hasan Takıyyüddin Ali b. Abdilkafi b. Ali Sübkî, *Ma'na kavli'l-İmam el-Muttalibi: iza sahha'l-hadis fehuve mezhebî*, thk. Ali Nayif Bikâî (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1993), 71-99.

¹⁴² “Bilsem ki isnadı sahihtir onu söyledim [onunla amel ederdim].” Şâfi'î, *el-Ümm*, 1/60.

¹⁴³ “İkisinden birinin bile sabit olduğunu bilmiyorum. Biri bile Nebi (s.a.v)'den sabit olsa onu söyledim [onunla amel ederdim]. Hüccet [Nebi'nin] sözündedir.” Şâfi'î, *el-Ümm*, 2/106.

¹⁴⁴ “Nebi (s.a.v)'den bir haber sabit olduğunda başka bir şey için onu terketmek caiz değildir.” Şâfi'î, *el-Ümm*, 2/249.

¹⁴⁵ İbn Âbidîn, İbn Abdülber'in kurucu imamlara nisbet ederek aktardığını; Şa'rânî'nin dört imama nisbet ederek naklettiğini belirtir. Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 1/68.

¹⁴⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/63.

¹⁴⁷ Ebû 'Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn 'Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Edebu'l-muftî ve'l-musteftî*, thk. Muvaffak b. 'Abdillâh b. 'Abdilkadir (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2002), 1/118; Sübkî, *Ma'na kavli'l-İmam el-Muttalibi: iza sahha'l-hadis fehuve mezhebî*, 100.

dayandırılan bu ifade ile savunmuşlardır. Farklı görüşe rağmen mezhep içerisinde değerlendirilmeyi sağlamak için kurucu imamın isteğine/ifadesine atıfta bulunulmaktadır. Kaynaklarda Şâfi'î ulemeden Ebu'l-Velîd Mûsâ b. Ebî el-Cârûd, Şâfi'î'nin ilgili sözünü aktarır ve “*Hacamat yapanın da yaptırının da orucu bozulmuştur.*” hadisini sahih bulduğundan ötürü kendisi hadise göre görüş beyan etmektedir.¹⁴⁸ Cârûdî'nin ilgili hadise göre amel etmeden önce Şâfi'î'nin ifadesine başvurma ihtiyacı hissetmesi, mezhep içerisinde kalma ve gelebilecek muhtemel eleştirileri minimize etme şeklinde okunabilir.

Mezheplerin teşekkülünden sonraki süreçte kurucu imamlardan gelen bu tür ifadelerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair gerek Şâfi'îlerde gerek Hanefilerde müstakil eserler yazıldığını görmekteyiz. Takıyüddin es-Sübki'nin (ö. 756/1355) “*Ma'nâ kavli'l-İmâm el-Muttalibî: İzâ sahha'l-hadîs fe-hüve mezhebî*” , Ahmed Rıda Han'ın (ö. 1340/1921) “*el-Fadlû'l-mevhebî fi ma'nâ i izâ şahha'l-hadîs fe-hüve mezhebî*” bu eserlerdendir. Öncelikle kurucu imamlara dayandırılan bu ve benzeri ifadelerin muhataplarının alim kesim olduğu aşikardır. Meseleleri ve rivayetleri bilmek sıradan insanlar için söz konusu değildir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), Şâfi'î mezhebine müntesip bir alimin mezhep görüşüne aykırı bir hadis bulduğunda hadisle amel edebilmesi için onun ya mutlak anlamda, ya da meselede müctehid olması gerektiğini söyler. Ona göre eğer kendisi ictihâd seviyesinde değilse ve hadise muhalefet etmekten de rahatsızlık duyuyorsa söz konusu hadisle amel eden diğer imamların varlığını araştırır ve o konuda onlara tabi olur.¹⁴⁹ İbn Salah böyle bir alime hadisle amel etme kapısını açmamakta bu hadisle amel eden başka bir müctehidi taklîde yönlendirmektedir.

İbnü's-Salâh'ın yaklaşımına benzer bir yaklaşımı Nevevî de sergilemektedir. Ona göre Şâfi'î'nin sözü her sahih hadis bulan kimsenin hadisin zahiriyle amel edeceği anlamına gelmemektedir. Şâfi'î'nin sözünün muhatabı mezhepte ictihâd seviyesine ulaşan fakihlerdir. Müctehid fakihin bu ifadeye göre amel etmesinin şartı da Şâfi'î'nin hadisi görmediğine veya sahih olduğunu bilmediğine dair zannı galiptir. Böyle bir zann ise ancak Şâfi'î'nin ve ilmi ondan alanlarının tüm kitaplarının incelenmesi sonucu oluşur. Nevevî bu şartı çok zor bir şart olarak niteler. O, Şâfi'î'nin birçok hadisin zahiriyle amel etmediği için bu şartın ileri sürüldüğünü ifade eder. Çünkü Şâfi'î gördüğü ve bildiği birçok hadisin zahiriyle nesh edildiğine, tahsis edildiğine, te'vil edildiğine dair vakıf olduğu başka bir delilden ötürü amel etmemiştir.¹⁵⁰

Takıyüddin es-Sübki, gerek İbn Salah'ın gerekse İmam Nevevî'nin yaklaşımlarının Şâfi'î'nin sözüne aykırı olmadığını belirtir.¹⁵¹ İbn Salah'ın ve Nevevî'nin yaklaşımı Şâfi'î'nin Müzenî'nin *Muhtasar*'ında geçen sözüne ilişkin sonraki Şâfi'î ulemanın değerlendirmeleri ile de uyumludur. Müzenî'nin

¹⁴⁸ Sübkî, *Ma'na kavli'l-İmâm el-Muttalibi: iza sahha'l-hadîs fehuve mezhebî*, 100-101.

¹⁴⁹ Şehrezûrî, *Edebu'l-muftî ve'l-musteftî*, 1/121.

¹⁵⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/64.

¹⁵¹ Sübkî, *Ma'na kavli'l-İmâm el-Muttalibi: iza sahha'l-hadîs fehuve mezhebî*, 109.

Muhtasar'ında geçen taklîd yasağını sonraki Şâfiî fukahâsı ictihâd seviyesine ulaşıp ulaşmama açısından yorumlamış taklîd yasağı ile ictihâd seviyesine ulaşmış kimselerin kastedildiği vurgulanmıştı. Aynı tavır “*hadis sahihse benim mezhebim odur*” ifadesinin anlaşılmasında da sergilendiğini görüyoruz.

Şâfiî'nin konuya ilişkin ifadelerinin hüküm verirken konuyla ilgili hadisin sahih olmadığına dair vurguda bulunmak ve hadisle amel etmemesine dair gelebilecek muhtemel itirazı önleme amacına matuf olduğunu söyleyebiliriz. Yani Şâfiî hadisle sahih olmadığı için amel etmemektedir. “Eğer isnadının sahih olduğunu bilseydim onu söylerdim [kendisiyle amel ederdim]”¹⁵² şeklindeki ifade hüküm verme sürecindeki Şâfiî'nin tavrını ifade etmekte kendinden sonrakilere dönük direkt bir mesaj içermemektedir. Sonraki süreçte teşekkül eden mezheb algısının Şâfiî döneminde olmadığı varsayıldığında cümleyi Şâfiî'nin inşâi tarzda kullanmış gibi kabul etmek tarihsel gerçeklikle örtüşmemektedir.

“Hadis sahihse benim mezhebim odur.” şeklindeki ifade aynı zamanda sonraki süreçte teşekkül eden mezheb olgusuna dair korumacı veya meşrulaştırıcı bir yaklaşımı da yansıtmaktadır. Öyle ki sonraki dönem Şâfiî âlimlerinin Şâfiî'nin kadîm-cedîd görüşüne ilişkin tercihlerinde veya bu görüşlerden ayrı bir görüşü benimsediklerinde kendi tercih veya görüşlerinin Şâfiî'ye veya onun mezhebine aidiyetini sağlamak için başvurdukları argümanların başında bu ifade gelmiştir. Neticede benimsenen farklı görüş kurucu imamın peşin izni ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla her ne kadar görüş farklı olsa da benimsenen tutum ve yöntem kurucu imamın tutum ve yöntemidir. Müzenî'nin *Muhtasar*'ının başına taklîde dair Şâfiî'nin nehyini almasında da benzer çabayı görmekteyiz. Nitekim bir değerlendirmeye göre Müzenî'nin bu ifadeyi eserinin başına alması kimi meselelerde Şâfiî'ye olan muhalefetine meşruiyet kazandırmak içindir.¹⁵³

Müzenî'nin *Muhtasar*'ında geçen taklîdi nehyeden ifade ile “Hadis sahihse benim mezhebim odur.” şeklindeki ifadelerin muhatapları ictihâd düzeyindeki fukahâdır. İctihâd düzeyine ulaşmış ulemanın ictihâdı gereğince amel edebileceği genel kabul gören bir husustur. Bu noktada ihtilaf daha âlim birinin ictihâdını kendi ictihâdına tercih edip edemeyeceği hususudur. Şâfiî'nin hâkimin ictihâdı meselesinde kendisinden daha âlim bile olsa kendi ictihâdına göre karar vermesi gerektiğini belirtir. Mezkûr anlayışın cumhurun görüşü olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁴

Cessâs (ö. 370/981) Ebû Hanife'nin müctehidin kendinden daha âlim birini taklîd edebileceği görüşünde olduğunu; İmameynin ise buna cevaz vermediklerini, müctehidin ancak kendi görüşüne göre amel etmesi gerektiği görüşünde olduklarını

¹⁵² eş-Şâfiî, *el-Umm*, 1/60.

¹⁵³ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 1/29.

¹⁵⁴ Tûfî müctehidin zannı galibi oluştuktan sonra başkasını taklîd etmenin caiz olmadığını hususunda ittifak olduğunu zikreder. Ebû'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî, *Şerhu Muhtasarü'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (y.y: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 3/629. Cüveynî bu görüşü Şâfiî ve âlimlerin çoğunluğuna nisbet etmektedir. Cüveynî, *İctihâd*, 108.

aktarır. O, Kerhî'nin daha âlim birinin ictihâdının alınmasını ictihâdın bir cüzü olduğuna dair görüşünü de zikreder. Bu durumda diğer müctehidin görüşünün tercihini gerektirecek bir husus bulunmaktadır.¹⁵⁵ Kerhî'nin iki görüş arasında uzlaşmacı bir tavır sergilemeye çalıştığı görülmektedir. Müctehidin daha âlim başka bir müctehidin görüşünü kendi görüşüne tercihini ictihâdın bir parçası olarak görmek müctehidin taklîd ettiği görünümünden kurtarmaktadır. Şâfi'î de hâkimin danıştığı kimsenin delillerini kendi delilinden daha kuvvetli bulup onun ictihâdını tercihe şayan bulduğunda onu taklîd edebileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁶ Doğrusu Şâfi'î'nin yaklaşımı ile Kerhî'nin uzlaşmacı tavrı arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır ve tartışma konusu olan taklîdin de dışındadır. Tartışma salt daha âlim olması hasebiyle müctehidin kendi ictihâdını bırakıp daha âlim olanın ictihâdını alıp alamayacağı meselesidir. Bu şekildeki farklı yaklaşımın daha sonraki Hanefi usulcüler nezdinde de devam ettiği; kimi usulcülerin daha alim birinin taklîdini caiz görürken kimilerinin ise caiz görmediği belirtilmektedir.¹⁵⁷

Şâfi'î için ileri sürülen sahih hadis vurgusu ve taklîd karşıtlığına dair görüşü sebebiyle ekol kurma niyetinde olmadığına¹⁵⁸ veya mezhepleşmeyi doğuracak bir otorite düşüncesine sıcak bakmadığına dair değerlendirmeler¹⁵⁹ esasında tüm kurucu imamlar için ileri sürülebilir değerlendirmelerdir. İctihâd seviyesine ulaşmış müctehidin kendi ictihâdına göre hareket etmesi gerektiği Hanefi mezhebi başta olmak üzere tüm mezheplerde sıkça karşılaşılan kurucu imamdan farklı görüş beyan etmenin ana sebeplerinden biridir. Nitekim ictihâd seviyesine ulaşmış bir fakihin kurucu imamdan farklı ictihatta bulunduğu dair örnekler her mezhepte rastlanabilen bir vakıadır. İmameynin Ebû Hanife'den farklı ictihâdları azımsanmayacak derecede çoktur. Şâfi'î'nin taklîd anlayışının cumhurun taklîd anlayışından ayrı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda onun mutlak anlamda taklîd karşıtı olduğu yönündeki değerlendirmelerin ve bunun üzerine kurulan teorilerin ihtiyatla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz.

SONUÇ

Müzenî'nin *Muhtasar*'ında zikrettiği Şâfi'î'nin taklîdi yasakladığına ilişkin ifade mezhep içerisinde özellikle *Muhtasar* şârihlerinin taklîde dair ciddi bir müktesebatin oluşmasına zemin hazırlayacak kadar konuya eğilmelerine sebep olmuştur. Mâverdî *el-Hâvi'l-kebîr*'inde Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî *et-Ta'lika*'sında Rûyânî de *Bahru'l-mezheb*'te konuyu detaylı bir şekilde ele almışlardır. Şârihlerin *Muhtasar*'da Şâfi'î'ye dayandırılan ifadeye izahat getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Söz konusu izahatlara göre ictihâd merkezli bir ayırım yapılarak Şâfi'î'nin kastettiği yasağın

¹⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994), 4/283-284.

¹⁵⁶ Şâfi'î, *el-Ümm*, 6/219.

¹⁵⁷ Tartışma ve değerlendirme için bk. Bilal Esen, *Hanefî Usul Eserlerinde İctihâd Teorisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 191-192.

¹⁵⁸ Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, 68.

¹⁵⁹ Apaydın, "Ehl-i Hadîs Zihniyetinin Teorisini Olarak Şâfi'î", 69.

müctehidler için söz konusu olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır. İctihâd seviyesine ulaşmış fukahânın Şâfiî mezhebine aidiyetleri de bu çerçevede ele alınmaktadır. İctihâd seviyesine ulaşmış Şâfiî fakihleri Şâfiî'yi taklîd etmemekte, onların görüşleri delilden hareketle neticede Şâfiî'nin görüşüyle örtüşmekte veya Şâfiî'nin ictihâd yöntemini daha doğru bulduklarından bu yöntemi uygulamaktadırlar. Şâfiîler, Şâfiî'nin sahabeyi taklîd ettiğine dair ifadelerini de mezhepte oluşan sahabe kavline dair tutum çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Buna göre Şâfiî'nin sahâbî'yi taklîd etmediği kabulünden hareketle Şâfiîler, Şâfiî'nin ictihâdlarının sahabeninki ile uyduğu, taklîd eder gibi görünen yerde aslında kendi görüşünün delilini zikrettiği gibi değerlendirmelerde bulunmuşlardır. "Hadis sahihse benim mezhebim odur." şeklinde Şâfiî'ye dayandırılan ifade de müctehid-avam ayrışması zemininde ele alınmıştır. Mezhep fakihleri bu ifadenin gereğinin bazı kayıtlar altında geçerli olacağını, herkes ve her durum için geçerli bir kaide olmadığını vurgulamışlardır. Böylelikle Müzenî'nin *Muhtasar*'ında takınılan taklîd yasağının ictihâd düzeyindeki alim kimse için olduğu şeklindeki yaklaşım burada da devam ettirilmektedir.

Şâfiî fakihlerin sahabe taklîdi dışında konuya ilişkin değerlendirmelerinin Şâfiî'nin yaklaşımını yansıttığı söylenebilir. Nitekim Şâfiî'nin konuya ilişkin ifadeleri hâkimin ictihâdı ve istişaresi ile alakalıdır. Onun ifadeleri hâkimin başkasını taklîd edemeyeceği yönündedir. Dolayısıyla Şâfiî'nin kâdiya taklîdi yasaklaması ve kâdının istişare ettiği kimseyi de taklîd etme zorunluluğunun olmadığını beyan etmesi veya istişare hususunda sadece Peygamber'in taklîd edileceğini belirtmesi Şâfiî'nin mutlak olarak taklîdi yasakladığı sonucu çıkmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abid, Ahmed Mahmûd Muhammed. *el-Aklu beyne'l-firaki'l-İslâmiyye kadîmen ve hadîsen*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012.
- Apaydın, H. Yunus. "Ehl-i Hadîs Zihniyetinin Teorisyeni Olarak Şâfiî". *İmam Şâfiî ve Şâfiîlik*. Köln: Plural Publications, 2018.
- Aslan, Mehmet Selim. "Şâfiî Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hüccet Değeri Ve Fikhî Konulara Yansıması", 30.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Ziyaurrahman A'zamî. 1 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Menâkibü's-Şâfiî li'l-Beyhakî*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 1970.
- Büveytî, Ebû Yakûb Yusuf b. Yahya el-. *Muhtasarü'l-Büveytî*. Medine: Camiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1430.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *el-Fusûl fi'l-usûl*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâfi'l-Kuveytiyye, 2. basım., 1994.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyet'il-mezheb*. thk. 'Abdül'azîm ed-Dîb. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2007.

- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-İctihâd*. thk. Abdülhamid b. Ebû Zenid. Beyrut-Dımaşk: Dârü'l-Kalem-Dâretü'l-'Ulumi's-Sekâfeyye, 1408.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *Kitâbü't-Telhîs fi usûli'l-fıkh*. thk. Beşîr Ahmed el-Ömerî - Abdullâh Cûlum en-Nebâlî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, ts.
- Ebyârî, Ali b. İsmâil. *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fıkh*. thk. Alî b. Abdurrahmân Bessâm el-Cezâirî. 4 Cilt. Kuveyt: Dârü'd-Diyâ', 2013.
- Esen, Bilal. *Hanefî Usul Eserlerinde İctihâd Teorisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Eşit, Davut. *Şâfi'î Fıkh Usûlünün Gelişimi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Eşit, Yusuf. *Kavleyn Literatürü Bağlamında Şâfi'î Savunusu*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Gazzâlî, Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *Mustasfâ fi 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed 'Abdusselâm 'Abduşşâfi. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-. *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*. thk. Abdulmun'im Fuad Ahmed. İskenderiyye: Dârü'd-Da'va, t.y.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-. *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*. thk. Ebû 'Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Ğarrâzî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 2. Basım, 1421.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Âdâbü's-Şâfi'î ve menâkıbüh*. thk. Abdulğanî Abdulhalık. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. Kâhire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kubrâ, 1983.
- İbn Kayyim el-Cevzî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakki'in 'an Rabbi'l-âlemîn*. thk. Muhammed Abdusselam İbrahim. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
- İbnü'l-Kâs, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî el-Bağdâdî. *et-Telhîs*. thk. 'Adil Ahmed Abdmevcud - Ali Muhammed Muavviz. b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.
- Kâsimî, Ebû Abbas Zeyn Mustafa b. Ahmed. *Nühbetü'l-efkâr min menşûrâti'l-ahyâr ve liâli'l-esfâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016.

- Koçinkağ, Mansur. "İmâm Şâfiî'yi Ehl-i Hadis Ekolü İçinde Değerlendirmek Mümkün müdür?" *Theosophia: Felsefe, İlahiyat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 1 (2020), 13.
- Korkut, Ramazan. "Fıkıh Usulü Açısından İlahî Hitabı Anlamanın Dilbilimsel Çerçevesi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Mayıs 2021), 226-261. <https://doi.org/10.33931/abuifd.857486>
- Korkut, Ramazan. *Fıkıh Usulü Bağlamında Necmeddin Tûfî'nin Mu'tezile Eleştirisi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Hâvi'l-kebîr fî'l-fıkhi - mezhebî'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Şeyh Ali Muhammed Muavviz - Şeyh Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Merverrûzî, Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-. *et-Ta'lika li'l-Kâdî Hüseyin*. thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 2 Cilt. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-. *Muhtasar el-Müzenî*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990.
- Nas, Taha. "İmam Şâfiî'nin Sahâbe Kavline Bakışı", 26.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-. *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Okuyucu, Nail. *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Özen, Şükrü. "Müzenî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/246-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şer'î'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin 'Abdulvâhid. *Bahru'l-mezheb fi furû'î'l-mezhebî's-Şâfiî*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ - Abdulkadir Şener. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Selâhîn, Abdülmecîd Mahmûd es- - Davud, Hâyil Abdülhafîz. "el-Hivâr el-Mezhebî: Mefhumuhu ve Müntelekâtühü ve Devâbituhu". *el-Fikrû'l-İslâmi el-Muasir* 19/75 (2014), 83-84.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-. *Ref'ül-hâcib an Muhtasari İbni'l-Hâcib*. thk. Ali Muhammed Muavviz - 'Adil Ahmed Abdmevcud. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1999.
- Sübkî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Ali b. Abdilkafi b. Ali. *Ma'na kavli'l-İmam el-Muttalibi: iza sahha'l-hadis fehuve mezhebî*. thk. Ali Nayif Bikâî. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1993.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Ümm*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları)*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. TDV Yayınları: Ankara, 1997.

- Şâfi'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Umm li'ş-Şâfi'î*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940.
- Şah Veliyyullah Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn. *el-İnsâf fi Beyâni esbâbi'l-ictihâd*. thk. Abdulfettah Ebû Ğudde. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, İkinci Baskı., 1404.
- Şah Veliyyullah Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn. *'İkdü'l-cîd fi ahkâmi'l-ictihâd ve't-taklîd*. thk. Muhibüddin el-Hatip. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, ts.
- Şah Veliyyullah Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn - es-Seyyid Sâbık. *Hüccetullahi'l-bâliġa*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 2005.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb eş-. *el-Yevâkit ve'l-Cevâhir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şa'rânî, Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdirrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-. *el-Mizânü'l-Hadriyye*. thk. Abdülvâris Muhammed Ali. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- Şebbâr, Said. *el-İctihâd ve't-taklîd fi'l-fikri'l-İslâmî'l-muasıra*. y.y: el-Ma'hedü'l-Alem li'l-Fikri'l-İslâmî, t.y.
- Şehrezûrî, Ebû 'Amr Takiyyuddîn Osman b. Salâhiddîn 'Abdirrahmân b. Mûsâ eş-. *Edebu'l-muftî ve'l-musteftî*. thk. Muvaffak b. 'Abdillâh b. 'Abdilkadir. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2. Basım, 2002.
- Şiblî, Muhammed Mustafa. *el-Medhal*. Mısır: Matbaatu Dârü't-Te'lîf, 1962.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-. *Muġni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Tûfî, Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-. *Şerhu Muhtasarü'r-Ravda*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. y.y: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Yüsrî, Muhammed. *İlmü't-Tevhid İnde Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati el-Mebâdiü ve'l-Mükedimât*. y.y, t.y.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdullah Bedreddîn Muhammed. *el-Bahru'l-muhîd fi usûli'l-fikh*. 8 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübî, ts.